

משבר מאי-יוני 1967:
המרדף הישראלי
אחר 'אור ירוק'
מארצות-הברית

אורנה כץ-אתר

הבאת את המפתח !!

משבר מאי-יוני 1967: המרדף הישראלי אחר 'אור ירוק' מארצות-הברית

בשער המאמר: שר
החוץ אבא אבן
חוזר משליחותו
לפריז, ללונדון
ולושינגטון,
28 במאי 1967;
קריקטורה של
קריאל גרדוש (דוש)

בבוקרו של יום שני ה-5 ביוני 1967, עם תקיפת ישראל את שדות התעופה המצריים במסגרת מבצע 'מוקד', באה על קצה 'תקופת ההמתנה'. היה זה שלב הפתיחה של מלחמת ששת הימים, ובסופה שילשה ישראל את שטחה והסירה מעליה, עד 1973, את איום התקיפה המידית מצד אויביה. לכאורה ביצעה ישראל פעולה תוקפנית שהייתה בה פגיעה בוטה בריבונותן של שכנותיה. בפועל הייתה התקיפה אקורד הסיום של תהליך מייגע ומתסכל, שבמהלכו ניסתה ישראל למגר את האיום המצרי עליה באמצעים דיפלומטיים. ממשלת ישראל פנתה אל מעצמות העולם – צרפת, בריטניה, ברית-המועצות וכמובן ארצות-הברית – ונתנה להן שהות 'לפתור' את המשבר. גם כאשר הוברר מעל כל ספק כי אין בידי אומות העולם להושיעה, נמנעה ירושלים מלפעול בעצמה בטרם קיבלה 'אור ירוק' מהנשיא האמריקני לינדון ב' ג'ונסון (Johnson). שכן ממשלת אשכול ביקשה שלא לחזור על אירועי מבצע קדש, בשנת 1956, שבהם פעל בן-גוריון בניגוד לעמדת ממשל אייזנהאואר (Eisenhower) ומאחורי גבו. בשנת 1957 הובילה ההתעלמות מעמדת הממשל האמריקני ללחץ כבד מצדו של הנשיא דווייט ד' אייזנהאואר, והוא אילץ את ישראל לוותר על הישגיה הצבאיים. אי לכך במאי 1967 סירב לוי אשכול לאשר פעולה צבאית ישראלית בטרם הוברר לו לחלוטין כי בווישינגטון, כבירושלים, הופנמה ההבנה כי כל החלופות המדיניות קרסו, וניתן לישראל 'אור ירוק' לצאת למלחמה.

במאמר זה אני מבקשת להאיר את חלקה המשמעותי של ארצות-הברית בתהליך קבלת ההחלטות של ממשלת ישראל ובעיצוב המהלכים שהובילו למלחמת ששת הימים, נושא שטרם נחקר לאשורו. בכוונתי לטעון כי החלטת ממשלת ישראל לנקוט פעולה צבאית על מנת לפתוח את מצרי טירן התקבלה על דעת הנשיא האמריקני ובהסכמתו המלאה, גם אם בשתיקה. האישור ניתן לישראל למעשה כבר ב-1 ביוני, בפגישה של מאיר עמית, ראש 'המוסד', עם רוברט מקנמרה (McNamara), שר ההגנה האמריקני.

שורשיו של משבר מאי-יוני 1967 באירועים שהתרחשו זמן רב קודם לפריצתו. בפברואר 1966 תפס את השלטון בסוריה הפלג הקיצוני-השמאלי של מפלגת 'הבעת', בעל האוריינטציה הפרו-סובייטית. כתוצאה מכך בשנה וחצי שקדמו למלחמת ששת הימים ספגה ישראל למעלה ממאה פעולות טרור וניסיונות חבלה. רוב הפעולות בוצעו על ידי אנשי ארגון הפת"ח שיצאו מסוריה, והם תקפו יישובי ספר קטנים, מיקשו דרכים ופגעו בתשתיות המים, החשמל והתחבורה.

מאמר זה מבוסס על חלק מעבודת הדוקטור 'משבר מלחמת ששת הימים, 1967: יחסי ישראל-ארה"ב במבחן', שכתבתי בהנחייתו של פרופ' מיכאל י' כהן, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ט. תודה מיוחדת שמורה לפרופ' משה גת מהמחלקה להיסטוריה באוניברסיטת בר-אילן.

בחלק מהמקרים נשלחו המחבלים דרך לבנון או ירדן, על מנת לפגוע ביחסי מדינות אלה עם ישראל.¹

במהלך תקופה מתוחה זו עשתה ישראל כל שלאל ידה על מנת לפתור את הבעיות בגבולה הצפוני בדרכים דיפלומטיות, ואף בדקה הצעות אמריקנית למנוע באמצעים אלקטרוניים חדירת מפגעים מסוריה לישראל.² אך תסכולה לנוכח חוסר התוחלת של הערוץ המדיני ותכיפות האירועים הובילו את ממשלת ישראל להחליט על פעולת תגמול כנגד ירדן – מבצע 'מגרסה', שנועד בשם פעולת סמוע (13 בנובמבר 1966). מקובלת ההנחה שישראל בחרה בכפר הירדני סמוע מתוך חולשה וחשש מעימות עם סוריה.³ אולם הנחה זו מתעלמת מהעובדה שהמפגעים בתקריות אלה אכן באו מירדן,⁴ גם אם בעידוד סורי. משמע, מאחר שממשלת ישראל ביקשה לעורר את חוסיין לפעול ביתר נחישות לבלימת חדירת מחבלים משטחו לישראל, היה היגיון צבאי בתקיפת סמוע הירדנית. אך מבחינה מדינית הייתה זו פעולה בעייתית, בגלל היחס האמריקני המיוחד לירדן. הפעולה חרגה בהיקפה מהמתווה שאישרה הממשלה, הסתבכה בשטח, גרמה לנפגעים רבים בצד הירדני, והובילה לתסיסה רחבה בממלכה ההאשמית עד כדי סיכון בסיס שלטונו של המלך חוסיין הפרו-מערבי. המשמעות הברורה הייתה פגיעה חמורה באינטרסים האמריקניים באזור.⁵

האמריקנים אכן הגיבו בחריפות יוצאת דופן, ומורת הרוח של הנשיא הועברה לישראל בכמה ערוצים. בהמלצת יועץ הנשיא רוברט קומר (Komer) הודגש לפני ישראל שאם תפעל שוב תחל ארצות-הברית ב'ייבוש צינור הספקת הציוד הצבאי'.⁶

התגובה האמריקנית הותירה את רישומה על ממשלת ישראל, השפיעה על התנהלותה בתקופה שקדמה למלחמת ששת הימים, והייתה אחד הנדבכים בהבנתו של אשכול כי בלא אישור אמריקני אל לישראל להסתבך בהרפתקה צבאית נוספת.

לעומת זאת תקיפת סוריה הייתה עניין שונה בתכלית. האמריקנים כמוכן שאפו למנוע הסלמה גם בגבול הסורי, אך במקרה זה הכירו בצורך בתגובה ישראלית, שכן להבדיל מהתמיכה בשלטון חוסיין בעמאן, לא היה זה אינטרס אמריקני לשמור על שלטון ה'בעת" בסוריה, מעוז הסובייטים במזרח התיכון. האינטרסים הישראליים והאמריקניים תאמו במקרה זה אלה את אלה. לפיכך לאחר

1 ת' שגב, 1967: והארץ שינתה את פניה, ירושלים 2005, עמ' 159; ב' מוריס, קורבנות: תולדות הסכסוך הציוני-ערבי 1881-2001, תרגם י' שרת, תל-אביב תשס"ד, עמ' 286-287.

2 סיכום שיחת מר הופס (עוזר מזכיר ההגנה האמריקני) וסגן שר הביטחון, 14 ו-16 במרס 1967, גה"מ, חצ-3977/21.
3 א' יניב, 'דו שיח אלים (1957-1967)', ה"ל, מ' מעוז וא' קובר (עורכים), סוריה וביטחון ישראל, תל-אביב 1991, עמ' 375 (יניב ציין בטעות שהפעולה התרחשה ב-14 בנובמבר); א' רבינוביץ', 'סוריה, היחסים הבין-ערכיים ופרוץ מלחמת ששת הימים', א' סטר (עורך), שישה ימים – שלושים שנה: מבט חדש על מלחמת ששת הימים, תל-אביב תשנ"ט, עמ' 53.

4 א' הבר, היום תפרוץ מלחמה: זיכרונותיו של תת אלוף ישראל ליאור, המזכיר הצבאי של ראשי הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר, תל-אביב תשמ"ח, עמ' 104-109; ע' גלוסקא, אשכול, תן פקודה: זה"ל וממשלת ישראל בדרך למלחמת ששת הימים, 1963-1967, תל-אביב 2004, עמ' 161-162.

5 יניב (לעיל, הערה 3), עמ' 375; רבינוביץ' (לעיל, הערה 3), עמ' 53; הבר (שם); גלוסקא (שם).

6 Memorandum for the Record, November 15, 1966, H.D. Schwar (ed.), *Arab-Israeli Dispute 1964-1967* (FRUS 1966), Washington 2000, no. 334; Komer to Johnson, November 16, 1966, *שם*, 1964-1968, 18, מס' 336.

כח צה"ל פשט הבוקר על דרום הר-חברון מטוס, הנטר' ירדני הופל ע"י מירד'ים פרצו מבנים באזור סמוע. - משתדלים להמנע מפגיעה באזרחים

פעולת סמוע,
13 בנובמבר 1967
(באדיבות ארכיון צה"ל
ומערכת הביטחון)

פעולת חבלה נוספת כנגד ישראל שיגר ג'ונסון אל אשכול איגרת מתונה ומפויסת, שהובעה בה שביעות רצון מהאיפוק הישראלי. אך הנשיא נמנע במודע מלדרוש מישראל שלא לתקוף את סוריה.⁷ לא בכדי הזהיר בחשש הרולד וריגינס (Wriggins), איש המועצה לביטחון לאומי, שישראל עלולה להאמין שניתן לה 'אור ירוק' לתקיפה כזו.⁸

העמדה האמריקנית הובהרה באופן ברור ביותר בעקבות תקרית המיגים, ב-7 באפריל 1967. האמריקנים היו שבעי רצון מתוצאות קרב אווירי זה בין טייסי חיל האוויר הישראלי לטייסי חיל האוויר הסורי, שבמהלכו הופלו שישה מטוסי מיג סוריים, חלקם בפאתי דמשק ולעיני המון סורי משתאה.⁹ ניקולס קצנבך (Katzenbach), תת-מזכיר המדינה האמריקני, הנחה את נציגי ארצות-הברית להגיב על התקרית רק אם יידרשו לכך, וגם אז היה עליהם להשיב באופן הלקוני ביותר – להביע

7 State Department to Tel-Aviv Embassy, January 17, 1967, שם, מס' 382; שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 220.

8 H. Wriggins to W. Rostow, January 18, 1967, LBJL, NSF, Special Head of State Correspondence File, Israel, Box 26

9 הרמטכ"ל רב אלוף יצחק רבין מסר תיאור מפורט של האירועים בישיבת הממשלה, 9 באפריל 1967, גה"מ, א-8164/4; שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 228; מ' עמית, ראש בראש: מבט אישי על אירועים גדולים ופרשיות עלומות, אורי-הודה תשנ"ט, עמ' 231. רבין דיווח על הפלת שישה מטוסי מיג סוריים. על פי גרסה אחרת ישראל הפילה שבעה מטוסי מיג סוריים. ראו: ח' ברטוב, דרו: 48 שנה ועוד יום, תל-אביב 1978, עמ' 117-119; א' יריב, הערכה זהירה: קובץ מאמרים, תל-אביב 1998, עמ' 153.

צער על אברן חיי אדם ותמיכה בטיפול באירוע באמצעות האו"ם.¹⁰ הקו האמריקני הרשמי היה שאין לדעת מי האשם בתקרית, אך ניכר שהיה בעמדתם יותר מכך. האמריקנים הרי יכלו להפנות אצבע מאשימה כלפי ישראל ולדרוש ממנה נחרצות ריסון עצמי, כפי שעשו כאשר היה מדובר בפעולה נגד ירדן. הימנעותם מלעשות כן מעידה שבחרו שלא לרדת לפרטי המקרה, ונראה שרוו נחת מהשפלת בת חסותם של הסובייטים.

ערב המשבר עם מצרים, ב־15 במאי 1967, פשטה גם בממשל האמריקני ההנחה כי לא יהיה מנוס מפעולה צבאית ישראלית נגד סוריה, והרולד סונדרס (Saunders), חבר המועצה לביטחון לאומי, המליץ ליועץ הנשיא, וולט רוסטאו (Rostow), לאפשר לישראל לפעול באופן מוגבל נגדה. הוא אמנם ציין שבטמם יינתן 'אור ירוק' כדאי לברוק כיצד יגיב הנשיא המצרי, גמאל עבד א־נאצר, אולם הוסיף שיש לומר לישראלים: 'עשו מה שאתם צריכים לעשות אך היו בטוחים שהדבר נעשה באופן מהיר ומוגבל'.¹¹

ההמלצה אומצה, ובפנייתו אל ג'ונסון ציין רוסטאו כי הוא מודה בהיסוס שתקיפה מוגבלת של סוריה היא ככל הנראה הפתרון היחיד עבור אשכול. עם זאת הציע שלא לתת לישראל 'אור ירוק' גורף, מחשש שטעות ישראלית עלולה להבעיר את המזרח התיכון כולו. אי לכך יעץ ללכת על חבל דק: 'אנו רוצים לגרום לאשכול לחשוב פעמיים מבלי שניתן לו את הסיבה להאשים אותנו אחר כך אם האירועים יוכיחו שתקיפה מוגבלת עכשיו הייתה יכולה להיות התשובה הטובה ביותר'.¹² אולם עד מהרה שינו האמריקנים את טעמם.

משבר מאי-יוני 1967

פרוץ משבר מאי-יוני 1967 טרף את הקלפים בירושלים ובוושינגטון גם יחד. ב־14 במאי 1967 נודע בישראל שהמצרים החלו בשינוע כוחותיהם לתוך חצי האי סיני המפורז. יומיים לאחר מכן הורה הרמטכ"ל המצרי מחמד פאוזי למפקד כוח החירום של האו"ם (אונ"ף), הגנרל אינדר ג'יט ריקייה (Rikhye), לפנות את הכוח מגבול ישראל-מצרים, צעד שמשמעותו הייתה הפרת הסטטוס קוו המעשי שנוצר בחצי האי סיני עם נסיגת ישראל מהאזור עשור קודם לכן. הנחת העבודה הישראלית והאמריקנית הייתה שאין פניו של הנשיא המצרי למלחמה. אף על פי כן ב־17 במאי שינה רוסטאו את עמדתו בנוגע להיתר לישראל לתקוף את סוריה. הוא ציין מפורשות כי אף ששבוע קודם לכן היה ממליץ לעצום עיניים אילו החליט אשכול לפעול, הרי בעקבות תזוזת הכוחות המצריים יש להזהיר עתה את ישראל לכל תפעל.¹³ הממשל חשש שמא ההתלקחות במזרח התיכון תגרור אותו למעורבות

10 State Department to Certain Posts, April 7, 1967, שוור (לעיל, הערה 6), מס' 402; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 469.
 11 Saunders to W. Rostow, May 15, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box 105
 12 Memorandum for Johnson, May 15, 1967, LBJL, NSF, Memos to the President, Box 16
 13 Memorandum for Johnson, May 17, 1967, *ibid.*, Box 1 (2); Rusk to Tel-Aviv Embassy, May 15, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East Crisis, Box 115; H.D. Schwar (ed.), *Arab-Israeli Crisis and War, 1967* (FRUS 1964-1968, 19), Washington 2004, no. 7; Tel-Aviv Embassy to State Department, May 15, 1967, מס' 2.

צבאית במוקד עימות נוסף על וייטנאם. השלכותיה ההרסניות של המעורבות האמריקנית במלחמה זו כבר ניכרו היטב בציבוריות האמריקנית, בממשל ובמעמדה של ושינגטון בעולם, והממשל לא רצה בשום אופן להיקלע למצב שבו ייאלץ לשלוח חיילים אמריקנים למזרח התיכון.

בשבועות הבאים קיימו הישראלים והאמריקנים פעילות מדינית נמרצת בניסיון נואש למצוא פתרון מדיני למשבר. אך התנהלותו הפתטית של מזכ"ל האו"ם או תאנט (Thant) הובילה לפינוי גורף של כוח האו"ם מעמדותיו בין ישראל למצרים, ובליל ה-22-23 במאי התאמתו חששות ישראל כאשר הודיע נאצר שלא יאפשר לאניות הנושאות 'חומרים אסטרטגיים לישראל' לעבור במצרי טירן.¹⁴

ההודעה יצרה מצב חדש, שחייב את ירושלים להחליט אם לממש את איומה שלפיו סגירת המצרים בפניה היא קזוס בלי (עילה למלחמה). בשורה ארוכה של ישיבות שקיים אשכול ב-23 במאי נשקלו אפשרויות התגובה, ונעשה ניסיון להעריך את העמדה האמריקנית בעניין חופש השיט הישראלי במצרי טירן.¹⁵ בינתיים החלו האמריקנים עצמם לספק תשובות בעניין זה. מיד לאחר שנודע על הצהרת נאצר, שיגר ג'ונסון איגרת בהולה אל אשכול וביקש שישראל תשהה את תגובתה למשך ארבעים ושמונה שעות, על

מפה שהופיעה בעיתונות התקופה לאחר סגירת מצרי טירן

מנת לאפשר לווינגטון להעריך מחדש את המצב ולגבש את עמדתה.¹⁶ במקביל טלפן יוג'ין רוסטאו (Rostow), תת-מזכיר המדינה ואחיו של וולט רוסטאו, אל אייב פיינברג, איש השדולה היהודית, וביקש ממנו, בשם הנשיא, את אותה בקשה.¹⁷ איגרת ג'ונסון הובאה לפני ממשלת ישראל במהלך ישיבתה המכרעת באותו יום. כמו כן הוצג לפני הנוכחים דיווח של רוסטאו שג'ונסון פועל לשכנע את נאצר שלא לממש את הסגר.¹⁸

14 קבוצת דיון מבצעי (קד"מ) רמטכ"ל, 22 במאי 1967, א"צ, 1176/192/1974; ד' קמחי וד' בבלי, סופת האש: מלחמת ששת הימים מקורותיה ותוצאותיה, תל-אביב 1968, עמ' 84; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 267-268.
 15 קד"מ רמטכ"ל, 23 במאי 1967, א"צ, 1176/192/1974; קד"מ מבצעים, 24 במאי 1967, שם; מחלקת היסטוריה, 23 במאי 1967, שם; הבר (לעיל, הערה 4), עמ' 169-171.
 16 W.B. Quandt, *Peace*; 269 עמ' 269; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 269; W.B. Quandt, *Peace*; 269 עמ' 269.
 17 לשכת המנכ"ל אל השגרירים בלונדון ופריז, 23 במאי 1967, מס' 135, גה"מ, חצ-4078/4.
 18 E. Rostow to Harman, May 22, 1967, שוור (לעיל, הערה 13), מס' 36.

בר בכד הועלתה הצעה, שנתמכה בעיקר על ידי המטכ"ל הישראלי, לתקוף לאלתר את הצבא המצרי בסיני.¹⁹ בתום דיון סוער הסכימו השרים שעל ישראל להיענות לבקשת ג'ונסון ולהמתין ארבעים ושמונה שעות, ושבההלכן יצא שר החוץ אבא אבן לווינגטון על מנת לברר לאשורן את עמדות הנשיא בסוגיית המצרים. משמעות ההחלטה הייתה שישראל תמשיך לפעול בינתיים בערוץ המדיני, במיוחד מול ארצות-הברית. המסרים האמריקניים תרמו להסכמת השרים, שכן הם התרשמו שבדעת האמריקנים לפעול בזירה הדיפלומטית בתקיפות, כבקשת ישראל. יתרה מזו, תגובה צבאית בשלב זה של המשבר הייתה מותירה את ישראל בלא גיבוי בין-לאומי בכלל ואמריקני בפרט, ובתקופת המלחמה הקרה לא יכלה ישראל לעמוד בכך, שכן פירוש הדבר היה הסתכנות בעימות עם הסובייטים.²⁰ עשור לאחר מבצע קדש ברור היה לאשכול, אדם פשרן ומדינאי זהיר מטבעו, שאין להעלות על הדעת תגובה צבאית בטרם התיר הבית הלבן, ולו בחצי פה, פעולה ישראלית לסילוק הסגר מעל אילת. היתר כזה יכול היה להינתן אך ורק לאחר שמוצו כל האפשרויות הדיפלומטיות, וב-23 במאי עדיין לא הושג הדבר. אך לא רק היראה מווינגטון עמדה לנגד עיני אשכול. הפעילות הדיפלומטית הישראלית מתחילת המשבר מעידה שממשלת ישראל אכן ביקשה לגייס את אומות העולם למניעת מלחמה. למרות עמדת גורמי הצבא, ואף שישראל הודיעה בעבר שסגירת המצרים כמוה כירייה הראשונה במלחמה, לא היה בדעתו של אשכול להורות על פעולה צבאית בשלב זה של המשבר.

המערכה המדינית על זכות ישראל לחופש שיט במצרי טירן התנהלה בכמה מישורים בעת ובעונה אחת. מישור אחד היה עיגון התביעה הישראלית באמנות בין-לאומיות ובהסכמות שהושגו בתמורה לנסיגת ישראל מחצי האי סיני בשנת 1957. פעילות זו כללה פנייה אל המדינות שאישרו בשנת 1957 את ההצהרה על חופש השיט במצרי טירן. מישור אחר היה פנייה אל מדינות המערב כדי להביאן לתמוך פומבית בעמדת ישראל ולסייע לה בהשבת זכותה למעבר במצרים, או לחלופין, במקרה שהניסיון הדיפלומטי ייכשל, להשיג מהן הכרה בזכותה לתבוע בכוח חופש שיט במצרים. הפעילות הישראלית כוונה למגוון רחב של מדינות, אך התמקדה בארצות-הברית, היחידה שהיה בכוחה לבלום את הסובייטים ולעמוד מולם במקרה של הסלמה.

גם ראשי מחלקת המדינה בווינגטון התלבטו כיצד להגיב על הצהרת נאצר. מיד עם הודעתו התבקשה המחלקה המשפטית להעריך את צדקת התביעה הישראלית לחופש שיט במצרי טירן.²¹ המסקנה האמריקנית הייתה שטענת ישראל מעוגנת באמנת הים משנת 1958, ומכאן שספינות מסחר בלתי חמושות רשאיות לעבור במצרי טירן. עם זאת הוסכם שמצרים יכולה למנוע מעבר אניות אם אין המדובר בפעולה ב'תום לב' (כלומר, למטרות אזרחיות). אך כבר בשלבים הראשונים של המשבר התברר בירושלים, כמו בווינגטון, שהבטחות 1957 מחייבות הרבה פחות משקיוותה

19 הבר (לעיל, הערה 4), עמ' 171-172.

20 מ' רביב, במשעולי הדיפלומטיה הישראלית: מבן-גוריון ועד ברק, תל-אביב תשס"א, עמ' 113-114; י' רבין, פנקס שירות, תל-אביב תשל"ט, עמ' 152-153; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 270; שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 259-260.

21 'Legal Status of the Straits of Tiran and the Gulf of Aqaba', May 23, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box 105

ישראל. ושינגטון לא התחייבה לפתוח את המצרים עבור ישראל, אלא רק עבור אניותיה שלה, ולהכיר בזכות ישראל להגן על חופש השיט שלה. כמו כן התחייב הממשל לפעול בזירה הדיפלומטית באו"ם ומחוצה לו על מנת להבטיח זכות זו, ולהותיר את כוח החירום של האו"ם על כנו.²² משהוכרה זכותה העקרונית של ישראל, היה על הממשל לבחון את אפשרויות הפעולה השונות. התערבות צבאית אמריקנית הייתה כמובן האפשרות הגרועה ביותר לדידו של הממשל. אי לכך ביקשו האמריקנים לרסן את ישראל לכל תפתח במתקפה שעלולה הייתה להוביל לעימות שיצריך התערבות כזו. עם זאת כאמצעי זהירות נבחנו גם השלכותיה של תקיפה ישראלית ומידת המעורבות הצבאית, הישירה והעקיפה, שזו עלולה לדרוש מארצות-הברית. בישיבת המועצה לביטחון לאומי ב-24 במאי התבקש ראש המטות המשולבים, הגנרל ארל וילר (Wheeler), להציג את הכוחות העומדים לרשות ארצות-הברית במקרה עימות. עמדתו הנחרצת הייתה שיש לאפשר לישראל לפעול לכד ולגבות אותה באמצעות הספקת ציוד צבאי במידת הצורך. ג'ונסון הקשיב לדיווחים ולהערכות אך לא חשף את עמדותיו, ולא התקבלה שום הכרעה באשר לתגובת ארצות-הברית במקרה של עימות ישראלי-ערבי.²³ עם זאת האפשרות המועדפת מבחינת הבית הלבן הייתה כמובן פעילות באמצעות האו"ם, ולו רק על מנת לרצות את דעת הקהל האמריקנית במקרה שיהיה על הממשל לנקוט עמדה תקיפה יותר.²⁴ אך על רקע המלחמה הקרה והתנהלות או תאנט עד אז ברור היה שסיכויי ערוץ זה קלושים ביותר. לפיכך התגבשה במחלקת המדינה, בשעות הראשונות שלאחר הכרזת נאצר, ההנחה שניתן יהיה לפעול בחשאיות בשיתוף עם הסובייטים. הנחת העבודה האמריקנית הייתה שהסובייטים לא היו שותפים להחלטת נאצר לסגור את המצרים, ושהם אינם מעוניינים במלחמה, ועל כן ניתן יהיה לגייסם לבלימת ההסלמה.²⁵ גם ג'ונסון אימץ קו זה, אם כי יועצו וולט רוסטאו הטיל ספק ביכולתו של הבית הלבן לדבוק במדיניותו מול הלחצים המתגברים מצד היהודים והערבים גם יחד.²⁶

ואכן הנסיבות המשתנות, הפעילות הדיפלומטית הישראלית ולחץ השדולה היהודית הובילו את ג'ונסון להצהיר בשידור חי כבר ב-23 במאי בערב שארצות-הברית מודאגת מפינויו המהיר של כוח האו"ם מעמדותיו בסיני ומהתעצמות הצבאות באזור. לרווחת ישראל הצהרת הנשיא, שהוכנה לאחר התייעצות עם השגריר הישראלי אברהם הרמן,²⁷ כללה הודעה שווינגטון רואה במצרי טירן מעבר מים בין-לאומי, ועל כן סגירתם בפני ישראל היא מעשה בלתי חוקי ופגיעה בשלום. הנשיא הדגיש שארצות-הברית מחויבת לשלמותן ועצמאותן של כל מדינות האזור ומתנגדת נחרצות לאלימות מכל סוג שהוא, גלויה או מוסווית, ולפיכך תתמוך במאמץ, באו"ם ומחוץ לו, להפחתת המתחחות

Rights of Coastal States re Innocent Passage', June 1, 1967, NA, Middle East Crisis, 1967, Box 16, RG 59' 22
 Memorandum for the Record, May 24, 1967 23
 (לעיל, הערה 13), מס' 54.
 שיחה בין עברון ליוג'ין רוסטאו, עברון אל ביתן, 23 במאי 1967, מס' 258, גה"מ, חצ-5937/30. 24
 'Soviets Letting Middle East Crisis Take Its Course', Intelligence Report, no. 397, May 23, 1967, LBJL, NSF, 25
 National Security Histories, Box 19; 'Current Soviet Attitude and Intentions in the Middle East', June 9, 1967,
 LBJL, NSF, Country File, Middle East Crisis, Box 111 (שם), מס' 240.
 W. Rostow to Johnson, May 22, 1967, LBJL, NSF, Memos to the President, Box 16 (2) 26
 Telephone Conversation, E. Rostow & Harman, May 22, 1967, NA, Middle East Crisis, Box 3, RG 59 27

סגירת מצרי
טירן: נאצר בועט
בישראל, צבאות
עיראק, לבנון
וסוריה בכוננות.
קריקטורה בעיתון
הלבנוני אל-ג'דידה
(באדיבות ארכיון צה"ל
ומערכת הביטחון)

באזור. הוא גם הטעים שחופש השיט הוא אינטרס חיוני של הקהילה הבינ-לאומית.²⁸ המסר שהעביר ג'ונסון היה אם כן הכרה בזכות ישראל למעבר במצרי טירן, אם המצרים מכירים בהיות המפרץ אזור בין-לאומי ואם לאו. אך לא היה במסר זה משום התרת הרסן מעל ישראל. הממשל בחר להבהיר את עמדתו תוך שימוש בשיטת המקל והגזר. לצד המסר הברור לישראל לבל תפעל,²⁹ הוצעו לה חבילת סיוע והצהרות תמיכה בתביעתה לחופש שיט.³⁰ מול מצרים נקט הבית הלבן פעולה דיפלומטית בניסיון לשכנע את נאצר להימנע מהסלמה נוספת באזור. אך בה בעת, על פי בקשת ישראל, ובניגוד להמלצת מזכיר המדינה דיין ראסק (Rusk), הכריע ג'ונסון בעד הטלת סנקציות כלכליות על מצרים,³¹ כלומר טרפוד הספקת חיטה צרפתית (על ידי פנייה לצרפת) והקפאת הלוואה של 50 מיליון דולר מקרן המטבע הבינ-לאומית.³²

28 President Johnson, May 23, 1967, LBJL, Office Files of the White House Aids, H. McPherson, Box 42 (לעיל, הערה 20), עמ' 114; ז' שלום, 'פגישת שר החוץ אבא אבן עם הנשיא לינדון ג'ונסון ערב מלחמת ששת הימים', M. Gat, *Britain and the Conflict in the*; 28 עמ' 12-11 (תשנ"ח), עמ' 304; קוונדט (לעיל, הערה 16), עמ' 28; *Middle East 1964-1967*, London 2003, p. 67

29 E. Rostow to Harman, May 20, 1967, LBJL, NSF, National Security Council Histories, Middle East Crisis, Box 17; State Department to Tel-Aviv Embassy, May 23, 1967, *ibid.*, Box 22

30 בארבור אל אבן, 23 במאי 1967, מס' 52, גה"מ, א-7919/1, Middle East Crisis, Box 19, RG 59

31 Memorandum for the Record, May 24, 1967, שוור (לעיל, הערה 13), מס' 54.

32 שגרירות ישראל בפרז' לירושלים, 25 במאי 1967, מס' 345, גה"מ, חצ-4084/2; מרוז מפרז' לירושלים, 26 במאי 1967, מס' 257, גה"מ, חצ-4078/2, Middle East Crisis, Box 19, RG 59; H.H. Fowler to the President, May 25, 1967, NA, Middle East Crisis, Box 19, RG 59.

כד בכד החלו הבריטים בגיבוש תכנית משט בין-לאומי (רֶגֶטָה), אשר אמורה הייתה להיות חלופה דיפלומטית מוחשית שתבטיח את חופש השיט הישראלי במצרי טירן ותמנע מלחמה באזור. הכוונה הייתה לפעול בשני שלבים: הראשון – הצהרה פומבית של המדינות הימיות התומכות בחופש השיט הישראלי במצרי טירן; והשני – אם נאצר לא ייענה ללחץ – גיבוש שיירת אניות, בהן אנייה ישראלית, אשר תעבור במצרים ותקבע בכך עובדה. הנחת היסוד של התכנית הייתה שהמדינות הימיות אשר הצהירו בשנת 1957 על תמיכתן בחופש השיט הישראלי, תהיינה מוכנות לממש את מחויבותן גם בחלוף עשור. הבריטים והאמריקנים שלפניהם הוצגה התכנית קיוו שעצם ההצהרה תרתיע את נאצר ותחסוך את הצורך בנקיטת צעדים של ממש. אי לכך כבר ב-24 במאי יצאה לווינגטון משלחת בריטית בראשות השר במשרד החוץ ג'ורג' תומסון (Thomson), ונלוו אליו יועץ משפטי וסגן ראש הצוות לתכנון צבאי.³³

מסע אבן לווינגטון

באותו יום יצא אבן, מאדריכלי הסכמות 1957, לבירות שלוש המדינות שהיו שותפות לאותן הסכמות: פריז, לונדון וווינגטון. לכאורה הניב מסעו בעיקר אמפתיה לישראל, אך בפועל היה בו הרבה יותר מכך. עם נחיתתו בווינגטון המתינו לאבן שני מברקים ששוגרו מתל-אביב בזה אחר זה, ושעניינם הערכות מצב מודיעיניות ישראליות שצפו הסלמה נוספת במצב, ועקב כך שינוי ביעדי שליחותו. המברק הראשון הזהיר כי הסכנה עתה היא 'לעצם קיומה של ישראל', על סמך מידע על 'כוונות למתקפה ערבית כוללת עליה'.³⁴ המברק השני, ששוגר אל השגריר הרמן באותו יום, היה חריף יותר בנוסחו והצביע על חשש ממתקפה סורית-מצרית מידית. לפיכך התבקשו הרמן ואבן להציג לפני ג'ונסון שתי בקשות מרחיקות לכת: הצהרה נשיאותית שתקיפת ישראל כמוה כתקיפת ארצות-הברית, וגיבוש הסכמות לתיאום מהלכי צה"ל עם הכוחות האמריקניים המוצבים באזור.³⁵

אבן הטיל ספק בהערכות המצב בירושלים. הוא העריך בזמן אמת, ואף בדיעבד, שהמברק היה מניפולציה ישראלית שנועדה להגביר את הלחץ על הממשל. מאחר שרק יום קודם לכן התבקש לדרון בנושא המצרים בלבד, התקשה להאמין שהמצב הצבאי באזור אכן השתנה בתוך שעות ספורות. לפיכך העריך שהמהלך כולו 'בושל' בירושלים, ושאינו בו ממש.³⁶ אבן לא יכול היה לדעת שהנחת העבודה שלו הייתה מוטעית ביסודה, ושהערכות המצב בירושלים היו מבוססות על מודיעין שלאחר

B. Read, State Department Activities Report, May 24, 1967, LBJL, NSF, National Security Council Histories, 33 Box 19

34 אשכול אל אבן (בלי תאריך מספר), גה"מ, א-7919/1; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 283-284; א' למפרום וח' צורף (עורכים), לוי אשכול: ראש הממשלה השלישי, מבחר תעודות מפרקי חייו (1895-1969), (הסדרה להנצחת זכרם של נשיאי ישראל וראשי ממשלותיה), ירושלים תשס"ב, עמ' 537-538.

35 סקירת מחלקת היסטוריה, 25 במאי 1967, א"צ, 1176/192/1974; President Johnson to Prime Minister Wilson, May 25, 1967, שוור (לעיל, הערה 13), מס' 66; שלום (לעיל, הערה 28), עמ' 306; ז' שלום, דיפלומטיה בצל מלחמה: אילוצים, דימויים ומאויים בדרך למלחמת ששת הימים, תל-אביב תשס"ז, עמ' 300; רביב (לעיל, הערה 20), עמ' 121.

36 א' אבן, פרקי חיים, תל-אביב 1978, עמ' 345.

המלחמה התברר כי היה נכון.³⁷ ספקנותו השפיעה כמובן על אופן דיווחו על תוכן המברק לבכירי הממשל האמריקני ועל הדרך שבה התייחסו הם למידע הישראלי.

אבן גם ידע שהבקשה הישראלית שהנשיא יכריז שתקיפת ישראל כמוה כתקיפת ארצות-הברית, אינה ראלית, שכן כמוה כברית צבאית בין ירושלים לווינגטון, ולפיכך היא עומדת בניגוד להגדרת סמכויות הנשיא בחוקת ארצות-הברית. אך בגלל הוראות ממשלתו ביקש להיוועד בדחיפות עם מזכיר המדינה האמריקני ראסק.

בשתי פגישותיו עם אבן ב-25 במאי הפגין ראסק אי אמון בולט בהערכות המודיעין הישראליות. מחלקת המדינה דבקה בהערכתה שההערכות הצבאית המצרית-סורית היא הגנתית בלבד,³⁸ והתנהלותו השלווה של אבן רק איששה את ההנחות האמריקניות; מה גם שאבן הלך צעד אחד רחוק מדי וחשף לפני ראסק את עמדותיו האישיות, וזה מיהר לדרווח על כך לנשיא ג'ונסון.³⁹ למחרת, ב-26 במאי, נפגש אבן עם שר ההגנה האמריקני מקנמרה ועם ראש המטות המשולבים הגנרל וילר, והם חזרו והדגישו לפניו כי להערכת גורמי המודיעין האמריקניים אין ממש בחשש הישראלי מפני תקיפה ערבית. וילר גם הבהיר לאבן כי להערכתו בכל מקרה אין לישראל סיבה לדאגה שכן עליונותה הצבאית מובטחת.⁴⁰

גולת הכותרת של מסע אבן הייתה פגישתו עם הנשיא ג'ונסון, שבסופו של דבר אמור היה להכריע בדבר מידת המעורבות האמריקנית במשבר. הפגישה, שתוכננה להתקיים בצהרי יום שישי 26 במאי, נדחתה לערכו של אותו יום, למגנת לבם של הנציגים הישראליים. הדחייה הובילה לגיבוש הערכה שג'ונסון ביקש להתחמק מהפגישה,⁴¹ אך לאמתו של דבר הסיבה הייתה אחרת. ג'ונסון, שחזר מביקור בתערוכת 'אקספו 67' בקנדה, כינס ב-26 במאי ב-13:30 דיון רב משתתפים בנושא המשבר,⁴² ולא יכול היה להיפגש עם אבן בטרם הסתיים דיון הכנה זה, שארך כשעתיים ומחצה.

בעקבות דחיית פגישת אבן-ג'ונסון מיהר אפי עברון, ציר ישראל בווינגטון וידיד אישי של ג'ונסון, לבית הלבן, לפגישה עם וולט רוסטאו. במהלך פגישה זו נקרא עברון לשיחה אישית עם ג'ונסון, צעד בלתי מקובל בחוגים הדיפלומטיים, אך תואם את אופיו הישיר והבלתי אמצעי של הנשיא ואת היחסים המיוחדים ששררו בין השניים. ג'ונסון, שנעדר כארבעים דקות משיבת ההכנה,

37 הוראות גיוס מיוחדות למבצע 'האלד', 21 במאי 1967, ארכיון אמ"ן: <http://www.archives.mod.gov.il/pages/Exhibitions/sixdaywar/catalog1.asp>; פקודת קרב של חיל האוויר המצרי להפצצת נמל אילת, 26 במאי 1967, שם.

38 הרמן לירושלים, 26 במאי 1967, מס' 298, גה"מ, א-7919/1; הרמן אל אשכול, 26 במאי 1967, מס' 170, שם; Memorandum of Conversation, May 25, 1967, שוור (לעיל, הערה 13), מס' 64; שלום (לעיל, הערה 28), עמ' 310; גת (לעיל, הערה 28), עמ' 210-211.

39 Rusk to Johnson: 'Your Conversation with the Israeli Foreign Minister', May 26, 1967, LBJL, NSF, Memos to the President, Box 16 (2), וכן: שוור (שם), מס' 71.

40 אבן אל אשכול, באמצעות המוסד למודיעין ולתפקידים מיוחדים (כלי תאריך ומספר), גה"מ, א-7919/1; מ' אורן, שישה ימים של מלחמה: המערכה ששינתה את פני המזרח התיכון, תרגם מ' ארבל, אור"הורה תשס"ד, עמ' 143; שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 285.

41 R. Dallek, *Flawed Giant: Lyndon Johnson and his Times 1961-1973*, New York 1998, p. 427, עמ' 125; קמחי ובבלי (לעיל, הערה 14), עמ' 125.

42 Memorandum for the Record, May 26, 1967, שוור (לעיל, הערה 13), מס' 72.

ניסה לשכנע את עברון שעל ישראל להימנע מפעולה צבאית, לפחות לפי שעה. הוא הזהיר מפני השלכות התקיפה הישראלית והבהיר שיהיה עליה לשאת בתוצאותיה לברכה. ג'ונסון היה מודע לעובדה שהחשש הגדול ביותר של ישראל היה ממעורבות סובייטית פעילה במקרה של עימות, ועל כן הזהיר כי אין בכוונת ושינגטון לסגת מהתחייבויותיה, אך אין היא מוכנה לסכן את האינטרסים הביטחוניים שלה עצמה. כלומר ארצות-הברית לא תגביר את הסיכון להתנגשות עם ברית-המועצות, רק משום שישאל קבעה כי יום ראשון הקרוב, 28 במאי, הוא תאריך אולטימטיווי.⁴³ משמעות דברי ג'ונסון הייתה שהממשל יעמוד לצדה של ישראל, אך רק לאחר מיצוי כל החלופות המדיניות והכנה טובה של דעת הקהל האמריקנית, תנאים שטרם התקיימו. בניגוד לטענה שהועלתה במחקר, שהנשיא רמז בפגישה זו לעברון שארצות-הברית לא תעמוד בדרכה של ישראל אם תחליט לתקוף,⁴⁴ נראה שהנשיא דווקא ביקש לשכנע את עברון שאל לישראל לנקוט פעולה חד-צדדית. אי לכך ברור מדוע טרח הנשיא וחזר שוב ושוב על מחויבותו לישראל, תוך פירוט הניסיונות לגבש את הממשל הבין-לאומי. מן הסתם לו רצה הנשיא לרמוז לעברון כי ארצות-הברית לא תעמוד בדרכה של ישראל, היה נמנע מלערוך ולו שמץ תקווה לסיוע מצד ושינגטון. מכאן שהאזהרה לישראל, גם אם נעטפה במילים מעודנות, הייתה ברורה וחרפה.

עם תום הפגישה יצא עברון לחפש את אבן, אך זה כבר היה בדרכו לבית הלבן, ובשעה 19:00 החלה סוף סוף פגישתו עם ג'ונסון. לכאורה למעט העובדה שהייתה זו הפגישה בדרג הבכיר ביותר בין שתי המדינות, ועל כן גם המחייבת ביותר, לא היה בה שום חדש. אבן חזר על דברים שאמר קודם לכן לבכירי הממשל, אשר נכחו גם בפגישה זו. ג'ונסון חזר על עיקרי הדברים שכבר השמיעו אישי הממשל האחרים ועל הצהרותיו בפני עברון. אולם יש שני סיכומים בכתב של השיחה: הישראלי, שנרשם על ידי הרמן,⁴⁵ והאמריקני, שהוכן על ידי ג'וזף סיסקו (Sisco), עוזר מזכיר המדינה, נוסח בלתי רשמי שלא אושר על ידי הנשיא.⁴⁶ ההבדלים בין הנוסחים, ובעיקר מה שמופיע בנוסח הישראלי ונעדר מזה האמריקני, מעידים על מה שהיה משמעותי מאוד באותה שיחה.

על פי הנוסח הישראלי פתח אבן באזכור עניין האיומים על ישראל וציין שבא על מנת לדון בנושא המצרים אם כי בינתיים צץ עניין חמור הרבה יותר. להצהרת פתיחה זו אין זכר בנוסח האמריקני; לפיו פתח אבן מיד בנושא חופש השיט הישראלי במצרים וחשיבותו לישראל. בפנייה גלויה אל הנשיא התריס אבן כי ברור לו שמדיניות ארצות-הברית היא לעמוד בהתחייבויותיה, אבל 'The question to which I have to bring the answer is: do you have the will and determination to enforce that policy?' (ההדגשה במקור),⁴⁷ כלומר השאלה היא אם יש בידי ג'ונסון די רצון ונחישות לכפות את מימוש המדיניות. תשובתו הציורית של ג'ונסון נעדרת מהנוסח האמריקני: 'I'm not a feeble mouse

43 עברון מושינגטון אל לבבי (בלי תאריך), מס' יח/32, גה"מ, חצ-5937/30.

44 שלום (לעיל, הערה 28), עמ' 315; הנ"ל (לעיל, הערה 35), עמ' 334-335.

45 Notes of a Meeting with President Johnson and A. Eban, May 26, 1967, גה"מ א-7919/1; שם, חצ-5937/30.

46 Memorandum of Conversation, May 26, 1967, שורר (לעיל, הערה 13), מס' 77; Rusk to Barbour, May 27, 1967.

LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box 105

47 רשימות (לעיל, הערה 45).

הפגישה בין הנשיא
ג'ונסון ואנשי
הממשל האמריקני
ובין שר החוץ
אבא אבן והשגריר
אברהם הרמן, 26
במאי 1967

48. or a coward and we're going to try' ג'ונסון חזר שוב ושוב על כך שאין בכוונתו לסגת מהצהרות הממשל בנושא חופש השיט לישראל, אך אין הוא מלך בארצו, ולפיכך עליו לדאוג שדעת הקהל האמריקנית תתמוך בצעדיו, כלומר עליו להוכיח לעמו שמוצו כל האפשרויות האחרות ולהשיג את תמיכת הקונגרס. עם זאת על פי הנוסח הישראלי הבטיח הנשיא את אחת ההבטחות המשמעותיות במהלך המשבר: 'What we need is a group, 5 or 4 or less or if we can't do that then on our own' (ההדגשה במקור).⁴⁹ אבן ביקש הבהרה של הדברים ועל כן שב וציטט את התחייבות ג'ונסון, על מנת למנוע אי הבנות עתידיות. על פי הנוסח הישראלי אישר הנשיא שארצות-הברית אכן תעשה 'כל מאמץ' על מנת להביא לפתיחת המצרים – הצהרה נחרצת וחד-משמעית. על פי הנוסח האמריקני אישר הנשיא שושינגטון תעשה 'כל מאמץ אפשרי' (ההדגשה שלי) על מנת להבטיח את חופש השיט.⁵⁰ הנוסח האמריקני מחייב הרבה פחות, ולצד הבטחתו לפעול נקט ג'ונסון עמימות שפתחה פתח לטעון כי אמצעים מסוימים לפתיחת המצרים אינם בגדר האפשר.⁵¹

48 אינני עכבר חלש או פחדן ואנחנו ננסה [לפעול]. וראו: נוסח עברי: שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 286.
49 שגב (שם). בישיבת ממשלת ישראל ב-28 במאי הודגש אבן הבטחה זו של ג'ונסון. הוא ציין: 'כמה חברים שהשתתפו אתי בשיחה לא הבינו דבר זה, שישנו בפרוטוקול שלנו (אם נחוץ נעשה זאת לבד) – הלכנו לבית הלבן להגיע לתיאום הפרוטוקולים ולשאול אם נכון שהנשיא אמר [...] [את הדברים] – הם אישרו את פרוטוקול זה, אם כי הם אמרו שזה לא נחוץ כי בינתיים מצטרפים אחרים' (ישיבת ממשלת ישראל, 28 במאי 1967, גה"מ, א-8164/4).
50 מזכר (לעיל, הערה 46); ראסק אל בארבור (לעיל, הערה 46). מברק נוסף ששיגר ראסק אל בארבור ב-27 במאי 1967, ושכלל את איגרת ג'ונסון אל אשכול, חיזק את גרסת ישראל לשיחת אבן-ג'ונסון.
51 לעניין זה ראו גם דו"ח של סונדרס, איש המועצה לביטחון לאומי, המחזק את גרסת אבן, להלן, הערה 81, וראו בגוף המאמר בסמוך להערה זו.

הישג מעורפל נוסף של שיחת ג'ונסון-אבן היה ההסכמה לקיים תיאום מודיעיני בין ישראל לארצות-הברית, הסכמה עקרונית שמהותה לא פורטה. על פי הנוסח האמריקני הורה ג'ונסון למקנמרה לבחון את הנושא, תוך שהוא מדגיש כי אינו מוכן להקים צוות עבודה משותף בין הצבאות, מחשש שמא ייוודע הדבר ברחבי המזרח התיכון והעולם כולו.⁵² דווקא הנוסח הישראלי מאפשר להבין את פשר העלאת הנושא בשיחה ואת התגובה האמריקנית. הרמן ציין בדו"ח שלו כי קיימת מחויבות אמריקנית לבוא לעזרת ישראל אם תותקף, אך בפועל היעדר מנגנוני שיתוף פעולה מודיעיניים בין שתי המדינות אינו מאפשר לממש הבטחה זו, ועל כן חשוב לכוון מנגנונים אלה.⁵³ הנוסח האמריקני התעלם לחלוטין מטענת הרמן למחויבות אמריקנית לסייע לישראל במקרה שתותקף, והותיר על כנה רק את תגובת ג'ונסון, הנראית תלושה לחלוטין מהנושא המרכזי של השיחה – ניסיון לשכנע את ישראל שאל לה לפעול לכך, ושארצות-הברית מתכוונת לדבוק במחויבויותיה.

מכל האמור לעיל עולה שהנוסח הישראלי של השיחה הוא האמין יותר. הוא נכתב כפרוטוקול של השיחה, בעוד הרישום האמריקני הוא סיכום תמציתי של הדברים. הביטויים הצירויים הכלולים בנוסח הישראלי, והנעדרים מזה האמריקני, לא יכלו להיות המצאה של הרמן או של אבן. השמטת עניין המחויבות האמריקנית לבוא לעזרת ישראל במקרה שתותקף, ומנגד ההדגשה שלא יוקם צוות עבודה משותף של שתי המדינות, היו אינטרס אמריקני מובהק, בגלל חששם הכבד מטענות בדבר קנוניה עם ישראל. לפיכך נראה שהאמריקנים ערכו את פרוטוקול השיחה, השמיטו את מה שלא תאם את האינטרסים שלהם והדגישו את מה שהתאים להם. עם זאת אין עוררין שבשני הנוסחים הודגש שהצד האמריקני הזהיר שאל לישראל לתקוף ראשונה, ושהיא לא תישאר לכך אלא אם כן תפעל לכך – משפט שהפך לאחד מסמלי המשבר כולו.

ארצות-הברית מונעת תקיפה מצרית

ביקור אבן הניב תוצאה שספק אם ישראל הייתה מודעת למשמעותה בזמן אמת – מניעת המכה הצבאית המצרית שעמדה להיות מונחת על ישראל.

כאמור גורמי המודיעין האמריקני שללו על הסף את הטענה הישראלית שמדינות ערב עומדות לתקוף אותה בכל רגע, וראו בהתרעות הישראליות מניפולציה ותו לא, הנחה שגויה שחדרה גם לספרות המחקר.⁵⁴

אך ג'ונסון, שהיה שבע אכזבות מהערכות המודיעין האמריקני בווייטנאם, הורה לנקוט צעדי זהירות. אי לכך נפגש יוג'ין רוסטאו באישון לילה עם השגריר המצרי בווייטנאם מצטפא כאמל והעביר לו מסר חמור מג'ונסון, שהבית הלכן אינו מאמין שיתכן שהמצרים ינקטו צעד כה

52 מזכר (לעיל, הערה 46); ראסק אל בארבור (לעיל, הערה 46).

53 רשימות (לעיל, הערה 45).

54 מ' גולני, מלחמות לא קורות מעצמן: על זיכרון, כוח ובחירה, בן-שמן 2002, עמ' 198; א' ול' קוקבורן, יחסים מסוכנים: הקשרים החשאיים והחסיים ביחסי ישראל-ארה"ב, תרגם י' אשכול, תל-אביב תשנ"ב, עמ' 137; שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 277.

נמהר.⁵⁵ כאמל הכחיש את הטענות הישראליות. אך בדיעבד העיד סאלח בסיוני, עוזר תת-שר החוץ המצרי, שהשגריר דיווח מיד לקהיר שלמחלקת המדינה יש מידע שמצרים עומדת לתקוף ב-29 במאי.

עבד אלחכים עאמר, סגנו של נאצר ומפקד הצבא המצרי, כתב על המברק של כאמל: 'יש לנו דליפה'.⁵⁶ במקביל העבירו האמריקנים את ההערכה הישראלית למוסקווה על מנת שתפעיל את השפעתה על המצרים ותסייע במניעת התקיפה. הסובייטים פעלו מיד ובנחישות על מנת למנוע כל אפשרות של תקיפה מצרית את ישראל. ב-27 במאי באישון הלילה בא השגריר הסובייטי בקהיר, דימיטרי פוזדאייב (Podjidaev), ללשכת נאצר.⁵⁷ הוא מסר לנאצר איגרת מראש הממשלה הסובייטי אלכסיי קוסיגין (Kosygin), שנאמר בה כי האמריקנים טענו לפניו כי על פי מקורות ישראליים עומדת מצרים לתקוף בתוך כמה שעות. בזיכרונותיו טען מחמד חסנין היכל, עורך העיתון המצרי 'אלאהראם' וחבר אישי של נאצר, שהנשיא המצרי הכחיש את ההאשמה הישראלית-אמריקנית-סובייטית. אך ציין שנאצר הזכיר את הפגישה מאוחר יותר – ככל הנראה לאחר המלחמה – בהטיחו כלפי השגריר הסובייטי: 'אתם עצרתם אותנו מלהנחית את המהלומה הראשונה, שללתם מאיתנו את היזמה. זו הייתה קנוניה!'.⁵⁸ אמירה זו הייתה בה כמובן הוראה בכך שהיו דברים בגו.

כד בכד החליטו הסובייטים שמן הראוי להזהיר גם את ישראל לכל תתקוף, ועל כן ב-27 במאי, בשעה

2:15 לפנות בוקר, ביקש השגריר הסובייטי בישראל, דימיטרי צ'ובחין (Chuvakhin), פגישה מידית עם אשכול. השניים אכן נפגשו במלון 'דן' בתל-אביב, שבו שהה ראש הממשלה באותו לילה. הייתה

55 W. Rostow to the President, May 26, LBJL, NSF, Memos to the President, Box 16 (2); State Department to Cairo Embassy, May 26, 1967, שוור (לעיל, הערה 13), מס' 65; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 289; האירוע תואר על ידי מחמד חסנין היכל, עורך העיתון המצרי 'אלאהראם', ב-16 ביוני 1967, ונאצר עצמו נגע בו בנאומו ב-23 ביולי. ראו: קמחי ובבלי (לעיל, הערה 14), עמ' 119.

56 עדות בסיוני ראו: R.B. Parker (ed.), *The Six Day War*, Gainesville 1996, p. 45.

57 M.K. Carroll, 'From Peace (Keeping) to War: The United Nations and the Withdrawal of UNEF', *MERIA*, 9, 2 (June 2005), p. 81.

58 מ"ח הייכל, הספינקס והקומיסר: עלייתה ושקיעתה של ההשפעה הסובייטית בעולם הערבי, תרגמה א' סלע, תל-אביב תשמ"א, עמ' 182.

פקודת קרב של חיל האוויר המצרי להפצצת נמל אילת, 26 במאי 1967

(באדימת ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון)

זו פגישה הזוויה למדי בין אשכול לכוש הפיג'מה לצ'ובחין, שהביא עמו איגרת מקוסיגין, שהאיץ בה בישראל לבחור בריסון ואיפוק, אך לא יותר מכך.⁵⁹

ארצות-הברית מונעת תקיפה ישראלית

במוצאי שבת 27 במאי שב אבן לתל-אביב ומיהר לישיבת הממשלה. הערכת המטכ"ל הישראלי הייתה שבכוונת הממשלה לאשר פעולה צבאית, והתקשורת הישראלית עודדה ואפילו תבעה החלטה ברוח זו.⁶⁰ אשכול, שהיה מודע היטב לרחשי הציבור, חשש שמא המשך ההימנעות מקבלת החלטה יפגע קשות באמון העם בממשלתו. בישיבת הממשלה אף קבל על 'רוח תוזית רעה, רוח זלעפות פה בארץ, כאילו אנו במצב שאנו לא יכולים ולא מסוגלים לצאת למלחמה ואנו צריכים להתחפר'.⁶¹ אולם בישיבה זו כשל אשכול בניסיונו להביא את שריו לכלל החלטה. הם התקשו להכריע, ולפיכך בשעה 4:00 ביום ראשון 28 במאי החליטו לצאת למנוחה בת כמה שעות ולשוב ולהתכנס בצהריים.

באותן שעות שבין שני חלקי הישיבה הצליחו האמריקנים לבלום את ישראל ולסכל את ההחלטה לנקוט פעולה צבאית נגד מצרים. המפנה בעמדת הממשלה התרחש בעקבות שדר בהול ששיגר הבית הלבן אל אשכול, ובו הבטחה לפעול לגיבוש תכנית המשט הבינ-לאומי, לצד אזהרה נשיאותית לבל תקוף ישראל ראשונה.⁶² ג'ונסון שיתף את אשכול במידע סודי ביותר שהעביר אליו קוסיגין, ושלפיו ישראל, ולא מצרים, היא המתכוונת לתקוף ראשונה. הוא גם הדגיש שהסובייטים הבהירו לאמריקנים כי במקרה כזה יסייעו לערבים, ועל כן מן הראוי ששתי מעצמות-העל תפעלנה על מנת לבלום את ההסלמה.⁶³ למברק צורפו הנחיות ראסק לשגריר האמריקני בתל-אביב, וולוורת בארבור (Barbour), ונאמר בהן כי אם יידרשו הסברים נוספים, עליו לציין שהבריטים והאמריקנים פועלים בדחיפות לגיבוש ההיבטים הצבאיים של תכנית המשט, ושמדינות אחרות מגיבות בנמרצות (vigorously) על הרעיון. ראסק אף ציין כי הולנד וקנדה הביעו את הסכמתן להשתתף במשט, והתחייב לעשות כל מאמץ על מנת להבטיח את חופש השיט במצרי טירן לכל המדינות.

בישיבת הממשלה שהתחדשה ב-28 במאי אחר הצהריים, דנו בראש ובראשונה בעמדת ארצות-הברית כפי שבאה לידי ביטוי באיגרת ג'ונסון, ובדברים שאמר יוג'ין רוסטאו והרמן יום קודם לכן. אבן קרא באוזני הנוכחים את השדר של ג'ונסון לאשכול ואת התוספת של ראסק והמליץ:

59 קוסיגין אל אשכול, 26 במאי 1967, גה"מ, חצ-4091/23. נוסח דומה אך לא זהה של הדברים ראו: אורן (לעיל), הערה (40), עמ' 153. השוני נובע ככל הנראה מהעובדה שספרו של אורן תורגם מאנגלית, ולפיכך חל שיבוש בציטוט התרגום המקורי של המסמך לעברית.

60 ראו לדוגמה: מ' ז"ק, 'הקנוניה הימית', מעריב, 26 במאי 1967; מאמר מערכת, 'מיום ליום: נגן על זכויותינו', הארץ, 28 במאי 1967; מאמר מערכת, 'שעתכם היפה אל תחמיצו אותה', מעריב, 28 במאי 1967; ש' שפיר, 'סיכום שיחותיו של אבן בווינגטון: ארצות הברית לא הציעה פעולה יעילה לפתיחה מיידית של מצרי טיראן', דבר, 28 במאי 1967.

61 ציטטות מתוך ישיבת הממשלה ראו: למפרום וצורף (לעיל), הערה (34), עמ' 540.

62 State Department to Tel-Aviv Embassy, May 27, 1967, שוור (לעיל), הערה (13), מס' 86.

63 Letter from Kosygin to the President, May 27, 1967, NA, Middle East Crisis, 1967, Box 3, RG 59, וכן: שוור (שם), מס' 84.

מול ההבטחה הזאת של החלטה בין-לאומית לעשות את כל המאמצים לפתיחת המצרים [...] דווקא במצב כזה פעולה חד-צדדית של ישראל עלולה להיות חסרת אחריות והרת אסון [...] ברור שהם כן יכולים לפתוח את המצרים [...] ורוצים לצרף אותנו [...] בעיני זה דבר חשוב מאוד, שלא אחרים פותחים לנו את המצרים, אלא אנחנו חלק מהמאמץ הבין-לאומי.⁶⁴

אשכול, שרק כמה שעות קודם לכן הסכים שיש לצאת לפעולה צבאית, שינה עתה את טעמו. הוא הבהיר לשרים: 'ג'ונסון] פונה אלי במברק ומדבר בצורה אינטימית, אני לא חושב שאנחנו יכולים שלא לשים לב לזה'.⁶⁵ עם זאת הדגיש שיש להכריז קבל עם ועולם שהמדובר בהמתנה בת שבועיים-שלושה ולא יותר, ובינתיים להותיר את גיוס המילואים על כנו, תוך הפעלת לחץ על ושינגטון על מנת להגביר את הרכש הצבאי. אפילו יגאל אלון, שר העבודה, שיום קודם לכן הוביל את הקו הנצי בממשלה, שינה את דעתו עתה:

אני מבין שאחרי הצעד הנוסף של ההתחייבות הנוספת מצד ממשלת ארצות הברית, ועם כל המריבות איתה, היא בכל זאת ידידותית, אנחנו מוכרחים לתת לה ככל האפשר שאנסה [הזדמנות] לעמוד בהתחייבותה [...] זו בכל זאת מעצמה שיש לנו יחסים איתה, ויש גם ויכוח על שיתוף פעולה. איננו צריכים לתת להם הזדמנות לברוח מהתחייבות שלהם בהנמקה שאנחנו לא נתנו להם לבצע אותה, כביכול.⁶⁶

הרמטכ"ל רב אלוף יצחק רבין ניסה לשכנע את השרים שדחיית המכה המקדימה תפגע בכוש ההרתעה של צה"ל ומדינת ישראל. הוא הדגיש כי אינו מאמין שמדינות העולם יפתחו את המצרים עבור ישראל, ועל כן בעוד שבועיים-שלושה יהיה על ישראל להילחם בתנאי פתיחה גרועים יותר. אך אשכול הבהיר כי הדרג המדיני הוא שיכריע. שר התחבורה, משה כרמל, היה היחיד שתמך ברבין, ורוח הדברים הייתה ברורה – דחיית היציאה למלחמה.

אין ספק שהפנייה האמריקנית היא שהכריעה את הכף ב-28 במאי נגד תקיפה ישראלית. שהרי משהתכנסה הממשלה לישיבתה ב-27 במאי, כבר עמדו לנגד עיניה השרד של קוסיגין ואזהרתו הלילית של צ'ובצ'ין לבל תפתח ישראל במלחמה, וגם הדרו"ח של אבן על שיחותיו בווישינגטון נמסר לשרים באותה ישיבה. אף על פי כן תמכו כאמור מחצית מהשרים ואשכול עצמו בפעולה צבאית, ורק לאחר שהתקבלה איגרת ג'ונסון השתנתה האווירה.

מרגע שברור היה לשרים שהחלטה נפלה, פנו לעסוק באופן שבו תוסבר לציבור, לצמרת צה"ל, לעולם ובמיוחד לארצות-הברית. השרים הסכימו שמה שהאיץ את הפעילות הדיפלומטית האמריקנית היה החשש מפני התלקחות באזור, משמע, גיוס המילואים בישראל, שהעיד על רצינות כוונותיה לפעול. לפיכך הוחלט להבהיר לממשל שאף שישראל ניאותה להמשיך ולהמתין לתוצאות המגעים בערוץ המדיני, הבעיה עדיין קיימת במלוא חומרתה.⁶⁷

64 State Department to Tel-Aviv Embassy, May 28, 1967, שור (שם), מס' 85; ישיבת ממשלת ישראל, 28 במאי 1967, גה"מ, א-8164/4.

65 ישיבת הממשלה (שם).

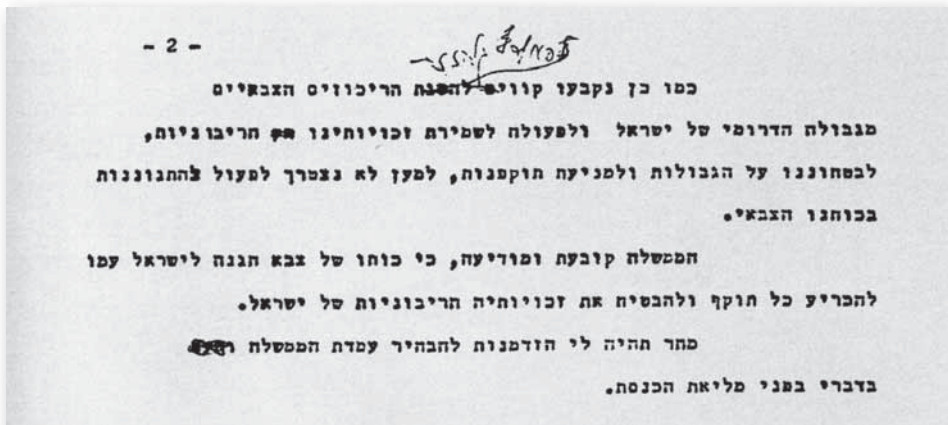
66 שם.

67 Tel-Aviv Embassy to State Department, May 28, 1967, LBJL, NSF, Memos to the President, Box 16 (2); W. Rostow to Johnson, May 29, 1967, ibid.; State Department to Tel-Aviv Embassy, May 29, 1967, שור (לעיל, הערה 13), מס' 97; Tel-Aviv Embassy to State Department, May 30, 1967, שם, מס' 98.

ההתנהלות הישראלית מעידה עד כמה חשוב היה לממשלת אשכול לקבל מן האמריקנים 'אור ירוק' ליציאה למלחמה, וכפועל יוצא מכך מוכנה הייתה לקבל עליה סיכונים ולשאת בנטל הכלכלי הכבד שהיה כרוך בהחזקת כוחות המילואים – ובלבד שיינתן לה ההיתר מושינגטון. ישראל ביקשה להשיג במגיעיה עם הממשל בשלב זה של המשבר שתי מטרות: הדגשת המחויבות האמריקנית לישראל בהתחשב בסיכון שהיא מקבלת עליה בהימנעותה מפעולה צבאית נגד מצרים, ושימור תחושת הבהילות, לבל ישקעו האמריקנים בשאננות ויאבדו את להיטותם למצוא פתרון מדיני למשבר. בעניין זה שירת בארבור את ישראל, אולי מבלי שהתכוון לכך. דו"ח סקירת העיתונות הישראלית ששיגר ב-29 במאי הדגיש שהציבור הישראלי ממשיך ודורש פעולה צבאית,⁶⁸ משמע – הלחץ על ממשלת אשכול הולך וגובר.

התגברות הלחץ הציבורי והצבאי לתקיפה

ב-28 במאי בערב, לאחר החלטת הממשלה, יצא אשכול לאולפן 'קול ישראל' על מנת להודיע לאומה על ההחלטה. נאומו, ששודר בשידור חי, היה אחד מרגעי השפל של אשכול במשבר מאי-יוני 1967, ונתפס בציבור הישראלי כאירוע מכונן, סמל תקופת ההמתנה. הטקסט שהוכן עבור אשכול הודפס במכונת כתיבה, ומזכיר הממשלה עדי יפה הוסיף בו תיקון בכתב יד⁶⁹ – תוספת הרוח אסון מבחינה הסברתית. אשכול לא הצליח לפענח את הכתוב, מלמל בשידור חי, והנאום נצרב בתודעה הציבורית כהוכחה לאולת היר, להססנות ולחולשתה של ממשלת ישראל והעומד בראשה.

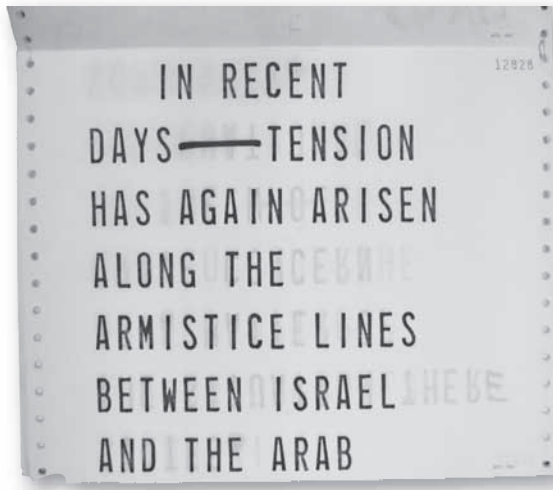
קטע מהנוסח המקורי של דברי אשכול ברדיו ובו התיקון בכתב ידו של מזכיר הממשלה עדי יפה, שגרם לו לבלבול, 28 במאי 1967

68 Tel-Aviv Embassy to State Department, May 29, 1967, NA, Middle East Crisis, 1967, Box 3, RG 59
 69 תצלום קטע מהנוסח המקורי של דברי אשכול, שידור לאומה, 28 במאי 1967: למפרום וצורף (לעיל, הערה 34), עמ' 542; א' מן, קול ישראל מירושלים: 1948-2008: מדינה מאחורי המיקרופון, ירושלים תשס"ח, עמ' 216. דווקא על רקע זה בולטת ההקפדה שבה הוכנו עבור ג'ונסון נאומיו לאומה. בארכיון ג'ונסון באוסטין שמורים העותקים המקוריים של נאומיו, שהורפסו באותיות קידוש לבנה, ברווחים גדולים, בשחור על צהוב (הניגוד הבולט ביותר לעין האנושית): President Statement on Middle East Crisis May 23, 1967, LBJL, Statements of LBJ, Box 238

מיד אחרי נאומו הכושל יצא אשכול לפגישה עם חברי המטכ"ל. נלווה אליו השר אלון, אשר כאמור שינה את דעתו בעקבות המסרים האמריקניים, ומאחר שהיה מקורב למטכ"ל יכול היה לגבות את אשכול. ראש הממשלה הסביר לנוכחים כי 'קיימת נכונות בין-לאומית "לפתור" [כך במקור] בעיית המצרים. יתכן שלא לפני זה"ל נוסח דברים זה לא נוח. אבל יש לזכור שהיה כפסע בין החלטה (אתמול) לביצוע. קיימות בעיות מדיניות המכתיבות דחייה'.⁷⁰ הוא הציג לפני אלופי צה"ל את השדר הסודי מהנשיא ג'ונסון, שנאמר בו כי הסובייטים טענו לפניו שבידיהם מידע על תקיפה ישראלית מתוכננת, וביקשו ממנו למנועה. לא בכדי הדגיש אשכול כי הרוסים התריעו שסייעו לערבים, היה זה כאמור חששה המשמעותי ביותר של ישראל והעניין המרכזי שבשלו נזקקה לאמריקנים. אשכול סיכם: 'נשיא ארצות הברית הבטיח כי ארצו, בריטניה וארצות אחרות – פועלות כדי להבטיח חופש שיט במצרים [...] [ג'ונסון] הזהיר כי פעולה מונעת מצד ישראל תביא לשואה'.⁷¹ הבחירה של אשכול במושג 'שואה' מעידה שביקש להדגיש את הסכנה שבניסיון לפעול בניגוד לעמדת ושינגטון, עד כדי חורבן היישוב היהודי המתחדש בארץ. אך לא היה זה האמצעי היחיד שנקט כדי לשכנע את המטכ"ל. על מנת לחזק את דבריו סקר לפני אלופי צה"ל את המידע שהיה בידי ישראל על פעולות ארצות-הברית לגיבוש המשט הבין-לאומי, והדגיש שיוג'ין רוטטאו הבטיח שאם הפעולה הבין-לאומית לא תצלח – תפעל ושינגטון בכוחות עצמה לפתיחת המצרים.

מתוך הדברים עולה שאשכול בחר בקפידה להדגיש את היסודות שהיו חשובים למטכ"ל – היעדר גיבוי אמריקני לפעולה צבאית ישראלית, האיום הסובייטי לסייע לערבים כנגד ישראל, וכנגזרת של שני אלה – החשש מהסתבכות עם הסובייטים במקרה של יזמה ישראלית. בה בעת סתר את הנחת היסוד של המטכ"ל שהערוץ הדיפלומטי הוא חסר תכלית. הוא הבהיר לנוכחים כי ממשלת ישראל 'החליטה בשיקול רב' כהגדרתו שלא להיכנס לקרבות, והדגיש שההחלטה התקבלה כמעט פה אחד, 'כדי לתת למעצמות להוכיח עצמן ביחס להתחייבויותיהן לישראל'.⁷² עם זאת אשכול לא סתם את הגולל על פעולה צבאית. כדי להותיר לאלופי המטכ"ל ולו שמץ של תקווה שעמדתם תתקבל בסופו של דבר, הבהיר כי האמריקנים לא שללו באופן גורף פעולה ישראלית, 'אבל רמזו כי מוטב לישראל לפעול על דעתם [של האמריקנים] [...] אם הממשלה תגיע למסקנה כי ישראל מרומה על ידי המעצמות – אזיי תחליט לפעול. בינתיים מתוך הכרה אישית של ג'ונסון, יש תקווה שיקיים אשר הבטיח'.⁷³

נאומו הנשיא
ג'ונסון על המשבר
במזרח התיכון
שהודפסו באותיות
קידוש לבנה

70 קד"מ מטכ"ל, 28 במאי 1967, לילה, א"צ, תיק תקופת הכוננות, 1176/192/1974.

71 ש.ם.

72 ש.ם.

73 ש.ם.

מאמצי אשכול לא צלחו. חברי המטכ"ל ובראשם ראש מחלקת הדרכה, אלוף אריאל שרון, ערערו על הנחת היסוד של אשכול שעל ישראל להשיג 'אור ירוק' בטרם תצא לפעולה צבאית. שרון גרס שהסתמכות על המעצמות ובכללן ארצות-הברית לא רק שלא תועיל לישראל בטווח הקרוב והרחוק, היא אפילו תוביל את ישראל לאבדון. לדידו התערבותן ממילא לא תביא לפתרון המשבר ורק תחליש את מעמדה של ישראל בעיני מדינות ערב ותגביר את המוטיוציה שלהן לפגוע בה. אך אשכול, כקודמו בתפקיד, בן-גוריון, סבר שאסור לישראל לצאת למערכה צבאית ללא גיבוי ותמיכה של מעצמה ידידותית. יתרה מזו, הוא הבהיר כי אם ישראל רוצה להמשיך להתקיים גם לאחר מערכה זו, יהיה עליה לחמש את צבאה, וזאת תוכל לעשות רק בסיוע המעצמות, ובראש ובראשונה ארצות-הברית. עם זאת אין ספק שלנגד עיני אשכול עמדו גם מערכת 1956 והעובדה שהפתיחה בה בלא אישור אמריקני הובילה ללחץ כבד על ישראל, וכדבריו 'ישראל אין לה תקומה ללא סיוע מבחוץ'.⁷⁴

השלכות ברית חוסיין-נאצר

עד מהרה התברר כי לנוכח ההסלמה בשטח אין באפשרות ישראל להמתין שבועיים-שלושה נוספים ל'אור ירוק' מן האמריקנים. ארבעים ושמונה שעות לאחר שהחליטה ממשלת ישראל להיענות לבקשת ג'ונסון ולא לצאת למלחמת מנע, חתם חוסיין מלך ירדן על חוזה הגנה עם נאצר, אויבו המושבע. ההסכם כלל התחייבות ירדנית לסייע למצרים במקרה של מלחמה עם ישראל; כניסת כוחות עיראקיים ומצריים לירדן; התפייסות עם אחמד שקירי, מנהיג הארגון לשחרור פלסטין ויריבו של חוסיין; התחייבות לסיוע הרדי במקרה שישראל תתקוף אחת משתי המדינות.⁷⁵

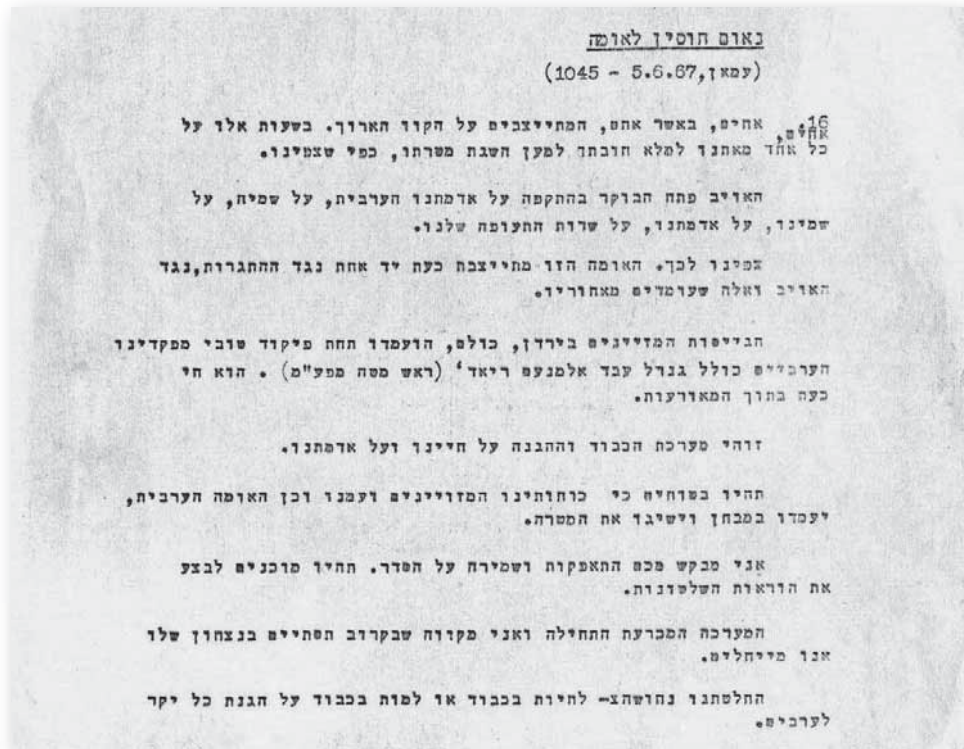
המשמעות המידית של הברית הייתה הכפפת הלגיון הירדני לפיקוד מצרי והשתתפות ירדן במהלך צבאי נגד ישראל במקרה של עימות ישראלי-מצרי. הצטרפות הירדנים למעגל האיום על ישראל העמידה בסכנה את יישובי מרכז הארץ לרבות נמל התעופה בלוד, מוסדות השלטון בירושלים ובסיסי צבא, והתקדמות כוחות עיראקיים לעבר הירדן הייתה זה כבר קזוס בלי לדידה של ישראל. הברית גם השיגה את התנאי שהציב נאצר למלחמה בישראל – אחדות העולם הערבי; לפחות רשמית היו עתה שלוש מתוך ארבע המדינות המקיפות את ישראל מחויבות להשמדתה.

עיקרי ההסכם נודעו בישראל בצהרי ה-30 במאי, בעקבות הודעת רדיו קהיר. השידור לווה ברטוריקה מצרית תוקפנית ומתלהמת, ובין היתר נאמר כי עתה 'לא נותר לישראל מפלט אלא היס'.⁷⁶ ההשלכות בישראל היו קשות, שכן הברית העצימה את תחושת המצור הערבי והבדידות המדינית.

74 ש.ש.

75 אורן (לעיל, הערה 40), עמ' 166-167; א' קם, 'הצבא הירדני במלחמת ששת הימים', ב' מיכלסון וא' מלצר (עורכים), מלחמת ששת הימים: סיכום סמינר סוגיות בביטחון ישראל, 1996, רעות 1996, עמ' 175; שלום (לעיל, הערה 35), עמ' 400.

76 משרד החוץ אל שגרירויות ישראל, 30 במאי 1967, חוזם 413, 417, גה"מ, חצ-6444/5; תיק תקופת הכוננות, 31 במאי 1967, א"צ, 1176/192/1974; L. James, 'Nasser and his Enemies: Foreign Policy Decision-Making in Egypt on the Eve of the Six Day War', *MERIA*, 9, 2 (June 2005), pp. 34-35

נאום המלך חוסיין
לאומה הירדנית,
5 ביוני 1967

במטכ"ל גברו תחושות החרדה והזעם לנוכח הניגוד בין סירוב הממשלה לנקוט יזמה צבאית וההסלמה בשטח. תסכולם ודאגתם של אנשי הצבא הגיעו לשיאם ב-1 ביוני, בהתפרצות ראש אגף המטה הכללי, האלוף עוזר ויצמן, אדריכל תכנית 'מוקד', לחדר העבודה של אשכול תוך שהוא זועק: 'אשכול, תן פקודה וצה"ל יצא למלחמה!'.⁷⁷

ההתפתחויות הובילו לפנייה ישראלית מידית אל הממשל האמריקני בכמה ערוצים, בכללם איגרת אישית מאת אשכול אל ג'ונסון. לכאורה הייתה האיגרת הודעה רשמית על היענות ממשלת ישראל לבקשת ג'ונסון שישאל תימנע מפעולה צבאית לפתרון המשבר. בפועל הייתה זו עבור אשכול הזדמנות להאיץ בג'ונסון לפעול, במיוחד בעקבות ברית חוסיין-נאצר. אשכול הזכיר את הבטחת הנשיא לאבן שארצות-הברית תנקוט את כל האמצעים על מנת לפתוח את מצרי טירן לשיט בין-לאומי, וכן את הסכמתו העקרונית של ג'ונסון לקיום תיאום ביטחוני עם ישראל, וביקש לממש הסכמה זו. בפנייתו נקט אשכול כמה דרכים בניסיון לשכנע את הנשיא לפעול: סחיטה רגשית (אזכור סבל העם היהודי בשואה והדגשת העובדה שהחלטת ממשלתו התקבלה על בסיס הבטחת ג'ונסון לפתור את המשבר), הדגשת האינטרס האמריקני (הצגת הסכם חוסיין-נאצר כדוגמה לפגיעת המשבר

77 הבר (לעיל, הערה 4), עמ' 203; ע' ויצמן וד' גולדשטיין, לך שמיים לך ארץ, תל-אביב 1975, עמ' 264. ויצמן תיאר את האירועים באופן מעורר יותר; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 347.

המתמשך במדינות ערב המתונות באזור), ואפילו איום גלוי אם כי מעודן – הדגשה שישראל לא תוכל להתמיד לאורך זמן במצב הקיים.⁷⁸

לאכזבת אשכול, ב-31 במאי הורה ג'ונסון להבהיר להרמן שמעולם לא הבטיח 'לפעול בכל האמצעים', אלא ציין שיעשה כל מאמץ במסגרת סמכותו החוקית.⁷⁹ בזמן אמת הניחו בישראל שאבן הטעה את ממשלת ישראל, והאירוע אפילו גרר הצעה של שר המשפטים יעקב שמשון שפירא להדיחו מתפקיד שר החוץ ולמנותו לתפקיד סגן ראש הממשלה, תואר מכובד אך חסר סמכויות ביצועיות.⁸⁰ אולם בדיקת התיעוד האמריקני מחזקת את גרסת אבן ומעוררת תהייה דווקא על תגובתו המתחמקת של ג'ונסון. תשובה חלקית על תהייה זו עשוי לספק מסמך שחיבר סונדרס ב-31 במאי, ובו כתב: 'כשהתחייבנו בשבוע שעבר לפתוח את המצרים עבור ישראל, עשינו זאת מאחר שהאמנו שנאצר עשוי לסגת, או לפחות לא ירצה להסתבך עם אניות ליווי צבאיות'.⁸¹ סונדרס הודה בכך שהייתה התחייבות לישראל לפתוח את המצרים, אם כי לא ציין את היקפה. גרסתו של אבן זכתה לחיזוק גם כמה ימים מאוחר יותר, בשבת 3 ביוני, כאשר נשא ג'ונסון נאום לפני תומכי המפלגה הדמוקרטית, חלק ניכר מהם יהודים אוהדי ישראל שהיו תורמים כבדים למפלגתו. באותו אירוע חרג הנשיא מהנאום שהוכן עבורו בקפידה מראש והכריז כי אם יאכזב הערוץ המדיני תנקוט ארצות-הברית את כל האמצעים על מנת לעמוד בהתחייבותה.⁸²

הסכם חוסיין-נאצר, אשר הסלים מאוד את המצב במזרח התיכון, וקריסת תכנית המשט הבין-לאומי (ראו בהמשך) הם שהובילו לנסיגת ג'ונסון מהבטחתו לסייע לישראל. בתוך שעות התברר לממשל שהסכם הוא רק הסנונית הראשונה בתהליך איבוד המאחזים האמריקניים במדינות ערב המתונות. כבר ביום חתימת החוזה פיטר חוסיין שרים בממשלתו שהיו ידועים בעמדתם הפרו-מערבית. כמו כן סולק מתפקידו מי שעמד בראש תחנת השידור הירדנית, ושהוביל את התעמולה האנטי-נאצריסטית בממלכה.⁸³ למחרת ביקש המלך שארצות-הברית תפנה מבסיס מפרק חמישה מטוסי F104 על צוותיהם האמריקניים. המטוסים נשאו סימני זיהוי ירדניים, והעובדה שהיו אלה בפועל מטוסים אמריקניים הוסתרה מהציבור ומחלק ניכר מצמרת השלטון וחיל האוויר בירדן. אי לכך ביקש חוסיין שהפינוי ייעשה בחשאיות גמורה, וברור שרצה להסתיר את הנוכחות האמריקנית. הבקשה נענתה לאלתר, והמטוסים הועברו לתורכיה.⁸⁴ הסי-איי-איי העריך שהסכם חוסיין-נאצר הוא

78 אשכול אל ג'ונסון, 30 במאי 1967, גה"מ, חצ-4091/23; Diplomatic Note from Harman to Rusk, May 30, 1967; שוור (לעיל, הערה 13), מס' 102; נוסח עברי: למפרום וצורף (לעיל, הערה 34), עמ' 543-544.

79 קונרדט (לעיל, הערה 16), עמ' 37-38.

80 הבר (לעיל, הערה 4), עמ' 201; רבין (לעיל, הערה 20), עמ' 178; מ"א גלבע, שש שנים ששה ימים: מקורותיה וקורותיה של מלחמת ששת הימים², תל-אביב תשכ"ט, עמ' 175-176.

81 Saunders to W. Rostow, May 31, 1967, שוור (לעיל, הערה 13), מס' 114.

82 ההדגשה שלי. Off the Record Remarks of the President, June 3, 1967, Statement of LBJL, Box 239; טיטות הנאומים מצויות בתיק זה.

83 White House Situation Room to the President, May 30, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box 106 שמות האישים שבהם מדובר לא פורטו.

84 Amman Embassy to State Department, May 31, 1967, 19:47 & 21:44, ibid.; White House Situation Room to the President, June 3, 1967, LBJL, NSF, National Security Council Histories, Box 21

צעד ראשון לקראת הפיכה פרו-נאצריסטית בירדן, ושצעדו הבא של נאצר יהיה בידודו של המלך הסעודי פיצל.⁸⁵

בה בעת גבר לחצן של מדינות ערב המתונות על ושינגטון. מכוויית דווח על נטייה גוברת והולכת לתמיכה גלויה בנאצר תוך התרחקות מארצות-הברית והתכחשות לסיוע שהושיטה למדינה זו. ב-3 ביוני הזהיר תת-שר החוץ הסעודי סעיד עמר סאקה שאל לושינגטון להתערב במלחמה הצפויה, העומדת לגבות משני הצדדים 'מיליוני הרוגים'. מלבנון הגיעו ידיעות שהנוצרים חוששים מפני אבדן עצמאותם ו'בליעתם' על ידי סוריה, הצוברת ביטחון ועצמה לנוכח האירועים. אי לכך דיווח וולט רוסטאו לנשיא שמדינות ערב המתונות רוצות לראות את נאצר מובס על ידי ישראל ולא על ידי כוחות חיצוניים.⁸⁶

כישלוננו הצפוי של האו"ם

במקביל נגוזו התקוות הקלושות להשגת פשרה באמצעות האו"ם. משלכיו הראשונים של המשבר ידעו מקבלי ההחלטות בושינגטון ובירושלים כי האו"ם הוא משענת קנה רצוץ, ושאינן טעם לתלות בו תקוות. עקב המלחמה הקרה ואישיותו החיוורת של או תאנט הפכה מועצת הביטחון למעשה לזירת התגוששות בין-גושית, ולא הצליחה למלא את תפקידה באופן ענייני. בפגישת עברון-ג'ונסון ב-26 במאי הזהיר הנשיא בזעם: 'האו"ם הוא אפס', אך הבהיר שממשלו מחויב לפעול באמצעותו בטרם יפנה לאפיקים אחרים.⁸⁷

ב-27 במאי נודע שהמלצות שגיבש או תאנט לפתרון המשבר כללו רעיונות שנכשלו בעבר, ושאינן סיכוי שיתקבלו על ידי הישראלים, ועיקרן חידוש מנגנון שביתת הנשק והצבת כוח או"ם על אדמת ישראל.⁸⁸ למחרת בלם נאצר יזמה קיקיונית נוספת של או תאנט – פנייה לצדדים בבקשה לריסון הדר. או תאנט נהג שוב בתבוסתנות ובמקום לגנות את נאצר על סירובו לשתף פעולה עם הארגון בחר לסגת מיוזמתו ואף ניסה להשתיקה.⁸⁹

בנסיבות אלה גברה בממשל ההכרה שקרוב המועד שבו יהיה עליו להודות שערון האו"ם הוא חסר תוחלת, מה גם שבבית הלבן, במחלקת המדינה ובקרב גורמי המודיעין האמריקניים התגבשה ההכנה

85 CIA, Intelligence Memorandum, May 30, 1967, 9:00 & 16:00, LBJL, NSF, National Security Council Histories, Box 21; May 31, 1967, *ibid.*

86 Kuwait Embassy to State Department, June 1, 1967, LBJL, NSF, National Security Histories, Box 22; American Consul, Jerusalem, to State Department, June 3, 1967, *ibid.*, Box 21; CIA, Arab-Israel Situation Report, June 4, 1967, *ibid.*; Riyadh Embassy to State Department, June 3, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box 106; W. Rostow to the President, June 4, 1967, 106; שוור (לעיל, הערה 13), מס' 144.

87 עברון אל לבכי (בלי תאריך), מס' יח/32, גה"מ, חצ-5937/30.
88 W. Rostow to the President, May 27, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box 106
על המלצות או תאנט. דו"ח או תאנט ראו: ארכיון האו"ם, מסמך S/7906, <http://domino.un.org/unispal.nsf/59c118f065c4465b852572a500625fea/44c971>

89 ג' רפאל, בסוד לאומים: שלושים שנות מדיניות חוץ – מבט מבפנים, תל-אביב תשמ"ב, עמ' 136-137; הנ"ל, 'משבר מאי-יוני 1967, ישראל באו"ם', ססר (לעיל, הערה 3), עמ' 154.

שאף הדיונים הקרובים באו"ם עתידים להיות ריקים מתוכן, בשל הקיטוב בין המערב לגוש הסובייטי ולנוכח התנהלות מדינות ערב ותומכיהן.⁹⁰ אף על פי כן בטרם הכריעה ישראל בעד פעולה צבאית, ולפני שהשלימה ארצות-הברית עם צעד זה, היה על שתיהן לבחון חלופה נוספת למלחמה – תכנית המשט הבינ-לאומי.

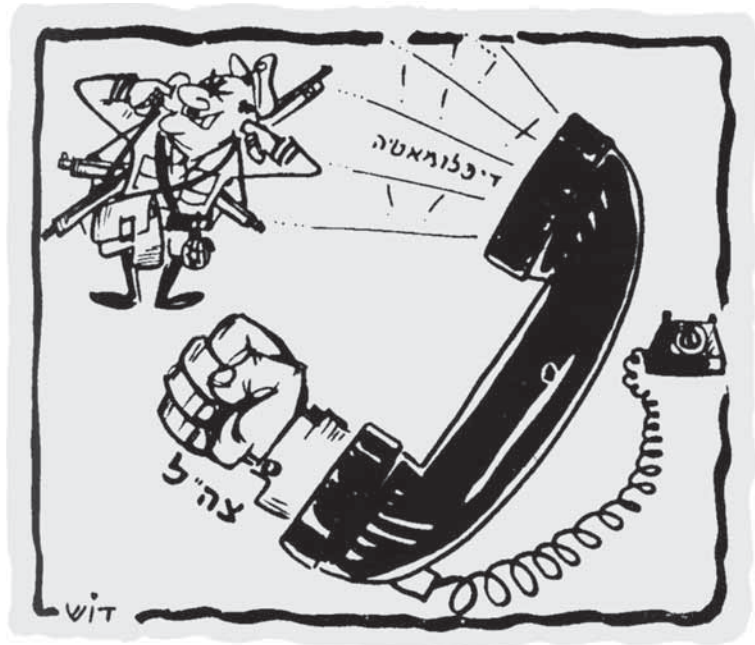
קריסת תכנית המשט הבינ-לאומי

כבר בימים הראשונים לדיונים בתכנית המשט התברר שמחלקת ההגנה האמריקנית התנגדה ליישום השלב השני של התכנית, משמע המשט עצמו, שכן הדבר הצריך היערכות למעורבות צבאית אמריקנית במשבר. גם במחלקת המדינה החלו לפקפק במעשיות התכנית. אך מאחר שהייתה זו הפעולה היחידה שהיה לארצות-הברית סיכוי לגייס תמיכה של מדינות נוספות בה, דבקה מחלקת המדינה לפחות בחלקה הראשון של התכנית – הצהרת המדינות הימיות. לפיכך המשיכו צוותים בריטיים ואמריקניים בניסיונות לגייס שותפים לתכנית, ולו לחלקה הראשון. בפועל כבר בשלב זה נכונה לאמריקנים אכזבה רבתי לנוכח מיעוט המדינות שהיו מוכנות לחתום על ההצהרה, לא כל שכן להקצות אניות למשט עצמו.

ב-30 במאי ברור היה לבית הלבן ולמחלקת המדינה כי תכנית המשט קורסת. כל המדינות שאליהן פנו הבריטים והאמריקנים, למעט הולנד וקנדה, הסתייגו מהאפשרות להשתתף בכוח הימי. אי לכך הזהירה מחלקת המדינה שאם יוחלט על מימוש המשט יש להסתמך רק על האמריקנים והבריטים, ושיש במהלך זה סכנה לעימות רחב היקף עם נאצר והעולם הערבי.⁹¹ דו"חות המודיעין האמריקניים מתחילת יוני התריעו על סכנות התכנית ותיארו מצב מדאיג ביותר. ההערכה הייתה כי הפעלת הכוח הימי תגרור הפגנות סוערות בעולם הערבי, התייצבות כלל מדינות ערב מאחורי מצרים, סגירת תעלת סואץ בפני ארצות-הברית ושבתות של פועלי תעשיית הנפט במזרח התיכון. קנדה, שעליה השליך ג'ונסון את יהבו, נסוגה מנכונותה להשתתף בתכנית לאחר שנאצר האשים את חייליה שהיו חלק מכווח החירום של האו"ם בפרו-ישראליות ודרש מהם לעזוב את האזור מיד.⁹² ואם לא די בכך, בתהליך גיוס המדינות לתכנית התגלעו חילוקי דעות בין בריטניה לארצות-הברית; כל אחת מהן ניסתה להטיל את הובלת הפרויקט על רעותה, והבריטים גם נרתעו ממיעוט המצטרפות לתכנית ומכוונות האמריקנים לשתף נציגים ישראלים בניסיונות לגייס מדינות לתכנית.⁹³ בתחילת יוני הבינו הן בירושלים והן בחוגים נרחבים בממשל האמריקני שתכנית המשט שבקה חיים, ושהערוץ המדיני כשל כישלון חרוץ.

W. Rostow to the President, May 30, 1967, LBJL, NSF, Memos to the President, Box 16 (2); CIA, Arab-Israel 90 Situation Report, May 31, 1967, LBJL, NSF, National Security Council Histories, Box 21; Rusk & McNamara to the President, May 30, 1967, 103 מס' (13 הערה),
 Memorandum for the President May 30, LBJL, Memos to the President, Box 16 (2) 91
 92 ולטר איתן, פריז, לירושלים, 2 ביוני 1967, מס' 53, גה"מ, א-7920/2; G.C. Denney, Intelligence Note no. RELI-28, 178 עמ' 178.
 93 June 1, 1967, NA, Middle East Crisis, 1967, Box 7, RG 59 Battle to W. Rostow, June 1, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box 12

פוא לא רוצה לשמוע!..!

כישלון הדיפלומטיה
לפתור את המשבר
בקריקטורה של דוש
(באדיבות דניאלה
סנטור-גרוש ומיכאל גרוש)

ביקור ראש 'המוסד' מאיר עמית בווינגטון – קבלת 'אור ירוק'

ההסלמה בשטח, התגברות איומי נאצר להשמיד את מדינת ישראל, אי הבהירות באשר למידת המחויבות של ארצות-הברית לישראל וחוסר התוחלת של הערוץ המדיני – כל אלה הובילו את ממשלת ישראל להכרה שקרובה ההכרעה לצאת לפעולה צבאית, ועל כן גברה חשיבותו של 'אור ירוק' מן האמריקנים. ב-31 במאי שוגר מאיר עמית לווינגטון כדי 'לגשש ולמשש מה תהיה עמדתם האמיתית במקרה שאנו נפתח במתקפה', כהגדרת האלוף אהרן יריב, ראש אמ"ן והוגה רעיון השליחות.⁹⁴ משמע הקבינט הביטחוני, ואשכול בראשו, הניחו שעמית, שהיו לו קשרים ענפים עם בכירי הסי-איי-איי, יצליח לדלות מהממסד האמריקני יותר ממה שהעלה אבן בביקורו בווינגטון רק כמה ימים קודם לכן.

בגל הראשון של המחקרים על המלחמה נמנעו מעיסוק בשליחות עמית. בדרך כלל התעלמו הכותבים לחלוטין מביקורו בווינגטון, ובמקרה אחד נרמז שהיה 'שליח חשאי' שיצא לווינגטון, מבלי לפרט במי המדובר.⁹⁵ המחקר החדש כבר עסק במסע עמית בניסיון להבין אם עלה בידו להשיג מהממשל 'אור ירוק' לתקיפת מצרים, אם כי צייר תמונה חלקית המצריכה הבהרה.⁹⁶

94 עמית (לעיל, הערה 9), עמ' 237. דברי עמית בכינוס בווינגטון בשנת 1992: פרקר (לעיל, הערה 56), עמ' 139.

95 קמחי ובבלי (לעיל, הערה 14); ר' דונובן, שישה ימים ביוני: ישראל נלחמת על קיומה, תרגם ח' מס, תל-אביב 1967; גלבע (לעיל, הערה 80); הציטטה מתוך: מ' בריזר, החודש הארוך ביותר, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 164.

96 שלום (לעיל, הערה 35), עמ' 440-443 – שלום התעלם מחלק מפגישות עמית בווינגטון; שגב (לעיל, הערה 1).

עם בואו לווינגטון, נפגש עמית עם עמיתו מהדרג המקצועי. הראשון שבהם היה ג'יימס אנגלטון (Angleton), הממונה על הריגול הנגדי בסי-איי-איי. בשל הקשרים האישיים הקרובים בין השניים הניח עמית שאנגלטון יסייע לו למפות את עמדות הממשל בסוגיית מכת המנע הישראלית. ואכן כעדות עמית עצמו הפגישה הניבה את התוצאות המצופות: 'למדתי ממנה הרבה על המתרחש בבירה האמריקנית [...] [ו]הולעטתי בתלייתילים של רכילות מקומית'.⁹⁷ אם כן לא בכדי הייתה זו פגישתו הראשונה של עמית בווינגטון.

ב-1 ביוני נועד עמית עם ריצ'רד הלמס (Helms), ראש הסי-איי-איי, שאף הוא היה ידיד אישי שלו. גם פגישה זו נועדה לאיסוף מידע אמין על עמדות צמרת הממשל האמריקני, וכהגדרת עמית 'לקצור את פריים של הזרעים שנזרעו לפני שנים רבות'.⁹⁸ עמית הבהיר להלמס שישראל אינה יכולה להמתין עוד. שיתוק המשק הישראלי כתוצאה מגיוס המילואים המתמשך וההסלמה לאורך הגבולות מחייבים הכרעה ותשובה על השאלה אם יש ממש בתכנית המשט הבינ-לאומי. 'אני לא זו מכאן עד שאדע את לוח-הזמנים המפורש והמדויק של פעולת המעצמות הימיות', הודיע עמית נחרצות להלמס. התשובה הייתה ברורה: 'אין כוח מיוחד, יש שר חוץ, שר הגנה ונשיא, וגם [הם] לא יפתחו את המצרים'.⁹⁹

בעקבות הערכת המצב של הלמס ביקשו עמית להסדיר לו פגישה עם שר ההגנה מקנמרה. הלמס נעתר, ובינתיים הפגיש את עמית עם קבוצה של כשלושים מומחים למזרח התיכון בסי-איי-איי, לדיון שמטרתו הייתה תיאום הערכות המודיעין בין שתי המדינות. התרשמות עמית הייתה חיובית ביותר. האווירה בפגישה הייתה אוהדת, והיא התנהלה בפתיחות ובלא חילוקי דעות, אם כי מתח רב שרר באוויר. האמריקנים הסכימו עם עמית שבעיית המצרים הפכה זה כבר לשולית, ושעל כף המאזניים מונח עתה גורל המזרח התיכון כולו, שכן המדינות הפרו-מערביות נוהות אחר נאצר, ויש להיזהר מאפקט הדומינו. ג'ק סמית (Smith), סגנו של הלמס, אפילו אמר לעמית: 'אתם מטיפים לפני המומרים'.¹⁰⁰ אמנם אנשי הסי-איי-איי לא נמנו עם מקבלי ההחלטות, אך בפגישה עמם הובהר לעמית שהדרג המקצועי בממשל תמים דעים עם הדרג המקצועי הישראלי. עתה היה עליו לברר את עמדת הדרג המדיני האמריקני הבכיר.

מאיר עמית 1971
(צילום: משה מילנר)

עמ' 350-354 – שגב התבסס על מסמכים ישראלים בלבד; אורן (לעיל, הערה 40), עמ' 185-186 – אורן לא הזכיר את פגישת עמית עם הלמס; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 386-388 – גלוסקא לא הזכיר את פגישת עמית-אנגלטון; J.A. Klinghoffer, *Vietnam, Jews and the Middle East: Unintended Consequences*, New York 1999, pp. 145-147 – קלינגהופר, שנסמכה על ריאיון עם 'דיפלומט ומקור מקורב לאשכול' (שאת שמו לא ציינה), טענה שעמית נפגש גם ג'ונסון, דבר שנסתר על ידי כל המעורבים.

97 עמית (לעיל, הערה 9), עמ' 238-239.

98 שם.

99 דברי עמית בכינוס בשנת 1996: מיכלסון ומלצר (לעיל, הערה 75), עמ' 33.

100 עמית (לעיל, הערה 9), עמ' 240; שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 351.

ריצ'רד הלמס,
ראש הסי-אי-אי
(במרכז התמונה)
מאחור), בישיבת
עבודה עם הנשיא
ג'ונסון

פגישת עמית-מקנמרה התקיימה כבר באותו יום, גם היא התנהלה באווירה אוהדת לישראל. עמית חזר על הערכת המצב העגומה שהציג קודם לכן לפני אנשי הסי-אי-אי, והדגיש את הנזק שגורמת 'ההמתנה' לאינטרסים האמריקניים במזרח התיכון. הוא הזכיר גם את נושא המצרים וביקש לברר מה מצב המשט הבין-לאומי. מקנמרה השיב לו תשובה עמומה ומתחמקת בציינו שהתכנית היא רק אחת מתוך כמה אפשרויות שהממשל בודק. ברור שלו היה בידי שר ההגנה מידע ממשי ומעודד להציג לפני עמית, לא היה מהסס לעשות זאת, ועובדה זו לא נסתרה גם מעיני עמית.¹⁰¹

על פי עדותו עמית הבהיר בשלב זה למקנמרה: 'אני רוצה שתדע, אני עומד להמליץ לממשלת ישראל לצאת לפעולה'.¹⁰² בסיכום האמריקני של השיחה אין זכר להצהרה זו. אך תגובת מקנמרה מבהירה שאכן הדברים נאמרו והושמטו מהטקסט האמריקני כפי שהובא לדפוס בסדרת FRUS. אם לא כן אי אפשר להסביר את העובדה שמקנמרה ביקש את הערכת עמית כמה זמן תימשך המערכה, ומה מספר הנפגעים הצפויים לישראל. לדברי עמית הוא העריך שהמלחמה תימשך כשבוע, ואשר למספר הנפגעים תשובתו ה'דיפלומטית' הייתה: 'פחות מאשר במלחמת העצמאות'.¹⁰³ על פי הסיכום האמריקני של השיחה עמית דייק יותר ונקב במספר 4,000 הרוגים, נתון שאינו סותר את עדות עמית.¹⁰⁴ עבור עמית היה זה רגע נוח להעלות את שאלת התקיפה הישראלית. הוא ציין שמספר הנפגעים תלוי ביכולתה של ישראל להנחית מכה מקדימה על מצרים. מנגד הסביר שאם מדינות ערב

101 Conversation between Major General M. Amit and Secretary McNamara, June 1, 1967 101 (לעיל, הערה 13), מס' 124.

102 דברי עמית (לעיל, הערה 99).

103 עמית (שם); וראו גם: מיכלסון ומלצר (שם), עמ' 240.

104 שיחת עמית-מקנמרה (לעיל, הערה 101).

הן שיתקפו ראשונות, תאבד ישראל את שדות התעופה שלה ואת עלינותה האווירית, והיא עלולה להזדקק לסיוע צבאי אמריקני. עמית בחר את מילותיו בקפידה, שהרי ידע שתסריט כזה הוא בגדר סיוט אמריקני, אך משום כך הדגיש היבט זה בחפשו אחר אישור אמריקני לצעד הישראלי המתקרב. על רקע זה מובנת הצהרתו, שגם היא הושמטה מהסיכום האמריקני מחשש מטענה בדבר קנוניה עם ישראל: 'איננו מבקשים מכם דבר – לא ציוד ואף לא חיילים אמריקניים. אלא שבעת המלחמה תבורדו את הזירה מהסובייטים, ולאחריה אנו מבקשים שתמלאו את הארסנל שלנו. אנחנו נעשה את העבודה בעצמנו'.¹⁰⁵

רוברט מקנמרה, מזכיר ההגנה האמריקני

בשיחת עמית-מקנמרה היה היבט מעניין נוסף. לדברי עמית במהלך השיחה נמסר למקנמרה פתק המודיע לו על מינוי משה דיין לשר הביטחון. מקנמרה התרגש, חיבק את עמית ואמר: 'אני מעריך את האיש הזה', וביקש למסור לדיין את איחוליו על המינוי.¹⁰⁶ בסיכום האמריקני של השיחה אין זכר לאירוע, שחרג מכללי הטקס הפורמליים, ושהעיד על מערכת יחסים קרובה ומיוחדת בין אישים אמריקנים לישראלים. יתרה מזו, מינוי דיין היה בבחינת הצהרה שפני ישראל למלחמה, עובדה שהייתה ברורה גם לאמריקנים. תיעוד הבעת השמחה על החלטה ישראלית זו עלול היה להתפרש כהוראה במתן 'אור ירוק' לישראל לתקוף.

אך בפועל בשיחה זו אכן ניתן לישראל ה'אור הירוק' הנכסף! על פי רישומי עמית הנשיא ג'ונסון טלפן פעמיים למקנמרה במהלך שיחתם, התנהלות אופיינית מאוד לנשיא, אשר נהג לעקוב טלפונית אחר אנשיו בכל שעות היממה, לברר מה מעשיהם ולתת להם הוראות.¹⁰⁷ המשמעות הברורה של עובדה זו היא שהנשיא היה מעורכן במתרחש בזמן אמת. אם כן הוא ידע על הצהרת עמית שישראל עומדת לצאת למלחמה, ואף על פי כן לא הורה לשר ההגנה שלו לבלום את ישראל, ומקנמרה לא הזהיר את ישראל לכל תקוף, כפי שנהגו האמריקנים עד לנקודה מכרעת זו. ההפך הוא הנכון – תגובת מקנמרה הייתה קצרה, עניינית וחד-משמעית: 'I hear you loud and clear'. מכאן שמקנמרה, תוך התייעצות טלפונית עם ג'ונסון, העניק לישראל 'אור ירוק' לתקיפה צבאית! והיה זה אכן 'אור ירוק' ולא 'אור צהוב' כפי שנטען במחקר.¹⁰⁸ בתחום התעבורה, שממנו נלקח מונח זה, 'אור צהוב'

105 פרק (לעיל, הערה 56), עמ' 140; אורן (לעיל, הערה 40), עמ' 185. נוסח עברי: עמית בכנס בשנת 1996 (לעיל, הערה 99).
 106 עמית (לעיל, הערה 9), עמ' 241; פרק (שם). בין הגורמים לאהדת מקנמרה לדיין יש לציין את עמדתו בנושא וייטנאם. דיין יצא בשנת 1966 לווייטנאם כפרשן צבאי מטעם 'מעריב'. בשוכו שלח אל מקנמרה דו"ח על התרשמותו מהתנהלות הצבא האמריקני. על פי עדות דיין מקנמרה הגדיר דו"ח והערכה זו כ'שקולים ביותר שהובאו אי פעם לתשומת ליבו'.
 ראו: מ' דיין, אבני דרך: אוטוביוגרפיה, ירושלים תשל"ז, עמ' 427.
 107 עמית (שם); אורן (לעיל, הערה 40), עמ' 185; שגב (לעיל, הערה 1), עמ' 352; עדות עוזר הנשיא, קליפאנו, על שיחות הטלפון התכופות של הנשיא ראו: J.A. Califano Jr., *The Triumph and Tragedy of Lyndon Johnson, The White House*, Texas 1991, p. 25
 108 דברי קוונדט בכינוס בשנת 1992: פרק (לעיל, הערה 56), עמ' 212.

משמעו בפועל איסור לפעול, ואילו מקנמרה וג'ונסון אישרו במועד זה – גם אם בשתיקה – את התקיפה הישראלית.

לא בכדי ניתן 'אור ירוק' דווקא על ידי מקנמרה. על רקע המעורבות הגוברת בווייטנאם היה מקנמרה מהיחידים שג'ונסון נתן בהם אמון ממשי,¹⁰⁹ והוא עצמו תמך בהתרת הרסן מעל ישראל. מה גם שעקיפת מחלקת המדינה תאמה היטב את התנהלות ג'ונסון בבית הלבן.

אף על פי כן בדרכו חזרה למלוננו תהה עמית באוזני מלווהו, רופוס טיילור (Taylor), סגן ראש הסיי-איי-איי, אם כדאי שייפגש בעצמו עם ג'ונסון. ייתכן שעמית לא הפנים בזמן אמת את העובדה שכבר ניתן לו ההיתר מטעם ג'ונסון לתקוף, ואולי רצה לקבל את אישור הנשיא מפיו, ליתר ביטחון. אך טיילור השיב לעמית כי 'צעד כזה אינו בא בחשבון ולחלוטין בלתי הולם'. עוד שאל עמית אם כדאי שיישאר בוויינגטון יומיים נוספים, וטיילור דחק בו לצאת מיד לישראל, ששם זקוקים לו יותר.¹¹⁰ ברור אם כן ששיחת עמית-מקנמרה הבהירה שאין טעם וצורך בלחצים ישראליים נוספים. הדברים נאמרו, והפור נפל. הניסיון 'להיפטר' מעמית במהירות נבע מהחשש האמריקני מטענת קנוניה. כל יום שהייה נוסף של עמית בוויינגטון, לא כל שכן פגישה עם הנשיא, הגבירו את הסכנה שמסעו ייחשף. הימצאותו של ראש 'המוסד' הישראלי בוויינגטון זמן קצר לפני המלחמה או עם פרוץ הקרבות, עלולה הייתה להתפרש כהוכחה ניצחת שארצות-הברית וישראל רקמו יחדיו קנוניה נגד העולם הערבי, ומכאן נבעו תשובתו הנחרצת, כמעט המבוהלת, של טיילור לעמית והשתוקקותו לשלחו לישראל לאלתר.

כמה גורמים הביאו את הממשל האמריקני, והבית הלבן בראשו, להכנה שלא נותרה בידו בררה אלא לאפשר לישראל לפעול: השלכות ברית חוסיין-נאצר; קריסת תכנית המשט; הביזיון באו"ם; חוסר מעשיותן של הצעות הפשרה למיניהן; הידיעות שאין בדעת נאצר להתפשר; ההכרה שישראל לא תוכל להמשיך ולעמוד בנזקי ההמתנה; לחץ מדינות ערב המתונות. אך החשוב מכול – הערכת כל גורמי המודיעין והצבא האמריקניים שבכוחה של ישראל להכריע את המערכה בתוך מספר ימים, מבלי שתזדקק לסיוע אמריקני ישיר.¹¹¹

עם זאת, כהערכת עמית, האמריקנים לא יכלו לומר גלויות לנציגי ישראל שהם מסירים את התנגדותם לפעולה צבאית. אמירה כזו עלולה הייתה להיות מודלפת ולהסב להם נזק בל ישוער. היה על הממשל לשמור על חזות ניטרלית לכאורה במגעיו עם ישראל, ולפיכך בחרו בכיריו בדרך עקלקלה ורצופת רמזים על מנת להבהיר לישראל את השינוי שחל בעמדתם. כך אירע בפגישת עמית-מקנמרה, בשיתופו המלא של ג'ונסון. וכך היה גם למחרת בפגישת עברון-מקנמרה שבמהלכה הציג עברון שורה של פריטים צבאיים הדרושים לישראל. מקנמרה לא דחה את הבקשה על הסף והסביר כי הפריטים ממילא לא יוכלו להגיע לישראל עד תום המלחמה, דברים שפורשו על ידי

T. Weiner, 'Robert McNamara, Architect of a Futile War, Dies at 93', *New York Times*, July 6, 2009 109
 110 שיחת עמית-מקנמרה (לעיל, הערה 101); שלום (לעיל, הערה 35), עמ' 442. על פי עדות עמית, מקנמרה הוא שהאין בו לחזור לישראל. ראו: עמית (לעיל, הערה 9), עמ' 241.

Contingency Paper: Immediate Arab-Israeli War', May 28, 1967, LBJL, NSF, Country File, Middle East, Box' 111 107 (1), also in: NA, Middle East Crisis, 1967, Box 18, RG 59

עברון כהוכחה להשלמת מחלקת ההגנה עם התקיפה הצפויה.¹¹² גם בדיעבד הקפידו מקנמרה ועמית להכחיש נמרצות שאכן ניתן לישראל 'אור ירוק'.¹¹³ ההיסטוריון מיכאל אורן פקפק על סמך הכחשתו של מקנמרה משנת 2000 אם אכן ניתן לעמית 'אור ירוק', אך אין לקבל הכחשה זו כפשוטה. קשה היה לצפות שמקנמרה, שהיה אכול רגשי אשמה על מעורבותו במלחמת וייטנאם,¹¹⁴ יודה שארצות-הברית הייתה מעורבת באופן ברור כל כך בהחלטת ישראל להנחית מכת מנע על מצרים. שהרי הודאה כזו מצדו של שר לשעבר בממשל האמריקני עלולה הייתה לפגוע ביחסי ארצות-הברית והעולם הערבי גם שנים לאחר האירועים.

הכחשות עמית אף הן מעידות כמובן על מחויבותו ליחסי ישראל-ארצות-הברית. רק בערוב ימיו, ביוני 2007, הודה עמית במאמר שפורסם בביטאון קהילת המודיעין: "מדבריו [של מקנמרה] הבינותי שקיבלתי ממנו אור ירוק".¹¹⁵

ב-3 ביוני שיגר ג'ונסון איגרת נוספת אל אשכול. הדעה המקובלת היא שאיגרת זו כללה את הרמז לישראל בדבר מתן 'אור ירוק'.¹¹⁶ אך איגרת זו הייתה לא יותר מאשר אשרור של 'אור ירוק' שכבר ניתן בפגישת עמית-מקנמרה יומיים קודם לכן. כצפוי כללה האיגרת את ההבטחות הרגילות לפעול לקיום חופש השיט במצרים ולקדם את תכנית המשט הבין-לאומי. בלשון דיפלומטית סתר ג'ונסון את דיווחי אבן כי הבטיח לפעול בכל האמצעים לפתיחת המצרים, וציטט קטעים מהנוסח האמריקני של סיכום שיחתם ב-26 במאי. הוא הדגיש שאינו יכול לפעול בלי הסכמת הקונגרס, ושקיימת תמימות דעים בממשל שאל לארצות-הברית לפעול לברדה. אולם להבריל מאיגרותיו הקודמות, ובניגוד למה שנטען במחקר,¹¹⁷ נעדרו מאיגרת זו אזהרות לישראל לכל תקופה ראשונה. ג'ונסון לא הסתפק בכך. על פי דרישתו האישית נוסף לנוסח המקורי של האיגרת – שהוכן על ידי מחלקת המדינה – משפט מפתח: 'החלפנו דעות בצורה מלאה עם הגנרל עמית'.¹¹⁸ מאחר שעמית וג'ונסון לא נפגשו פנים מול פנים, יש במשפט זה רמז ברור לכך שהסכמת הממשל הובעה בשתיקתו של מקנמרה ובאישורו של ג'ונסון כאשר הודיע עמית שישראל עומדת לצאת למבצע צבאי.

במוצאי שבת ה-3 ביוני התכנסה בבית ראש הממשלה בירושלים צמרת הדרג המדיני והצבאי של ישראל, והכול המתינו לעמית והרמן – השניים שבו מוושניגטון לקראת חצות.¹¹⁹ עמית אימת את

112 קוונדט (לעיל, הערה 16), עמ' 40; הכותב התבסס על ריאיון עם עברון.

113 אורן (לעיל, הערה 40), עמ' 186; פרקר (לעיל, הערה 56), עמ' 140.

M. Thompson, 'Robert McNamara Dies: No Escape from Vietnam', Time, July 6, 2009 114

115 מ' עמית, 'השליחות שהכריעה', מל"מ: כתב עת לענייני מודיעין וביטחון, 49 (יוני 2007), עמ' 9.

116 גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 389-388; דברי קוונדט בכינוס בשנת 1992: פרקר (לעיל, הערה 56), עמ' 210; קוונדט (לעיל, הערה 16), עמ' 41.

117 אורן (לעיל, הערה 40), עמ' 197. אורן ראה בציטטות משיחת אבן-ג'ונסון אזהרה חדשה שנמסרה בדברי הסיכום לאיגרת הנשיא. אך האיגרת הסתיימה דווקא בהתייחסות לעמית ובהבטחת ג'ונסון לשמירה על מגעים הדוקים עם הרמן ועברון.

118 President Johnson to Prime Minister Eshkol, June 3, 1967, גה"מ, חצ-4091/23, וכן: שוור (לעיל, הערה 13), מס' 139.

119 רבין (לעיל, הערה 20), עמ' 183; עמית (לעיל, הערה 9), עמ' 242-243; רביב (לעיל, הערה 20), עמ' 128-129. על פי גלוסקא, שהסתמך על רישומי הרצוג מהישיבה, לא השתתפו בדיון אנשי צבא. ראו: גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 389. אך טענה זו נסתרת על ידי עדותם של רבין, רביב ועמית, שכולם נכחו כאמור בישיבה.

חששות הדרג המדיני ואת הערכת יריב – הוא הבהיר שתכנית המשט קרסה, שאין לממשל האמריקני חלופה אחרת, ושאין בדעתו לפתוח את המצרים בעצמו. מסקנתו הנחרצת הייתה שישראל אינה יכולה לצפות ל'אור ירוק' רשמי מהאמריקנים, אבל וושינגטון 'לא תשב שבעה אם ישראל תכה את המצרים בסיני'. מכאן שכל שנתר לישראל לעשות, אליבא דעמית, היה לצאת לפעולה צבאית. השאלה שנתורה פתוחה הייתה אם לפעול מיד, כדרישת דיין, או, כהצעת עמית, לאחר שתישלח

למצרים אניית פיתיון, שצפויה הייתה להיעצר על ידי המצרים, וכך תיווצר עילה למלחמה. אפשרות נוספת הייתה להמתין זמן ממושך יותר ולתת לאמריקנים עוד הזדמנות – הרמן העלה הצעה זו, ועורר עליו בכך את רוגזם של הנוכחים ובהם עמית. חשוב להדגיש כי בניגוד לטענה שעמית והרמן תמכו שניהם בהמתנה נוספת בת שבוע,¹²⁰ עמית ציין מפורשות בעדותו שהצעתו לשלוח אניית פיתיון אל עבר המצרים אמורה הייתה לצאת לפועל בתוך כמה שעות, ומכאן שלא סבר כי יש להמתין עוד כעמדתו של הרמן.¹²¹

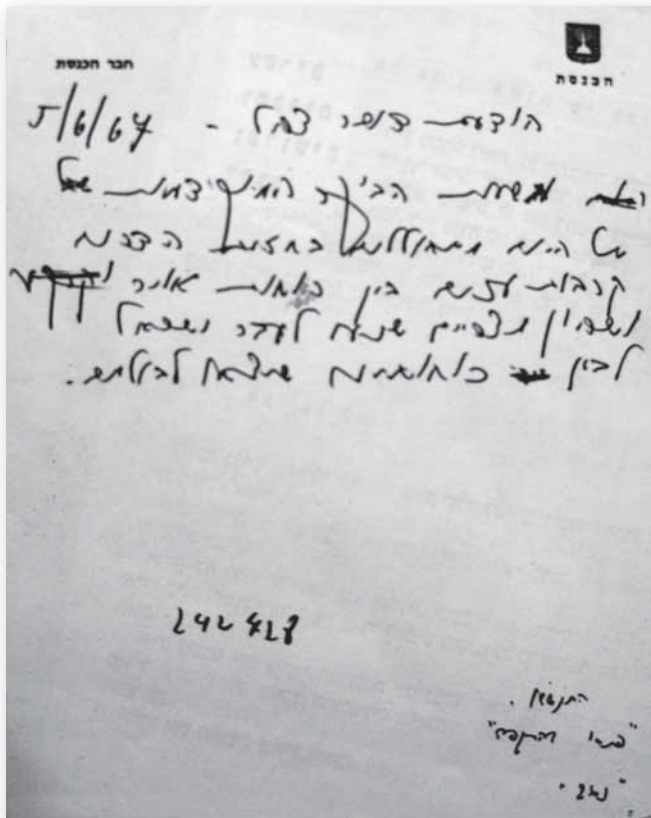
בבוקר ה-4 ביוני קיימה ממשלת ישראל שתי ישיבות מכריעות, האחת של ועדת השרים לענייני ביטחון והאחרת בהרכבה המלא. בשלב זה כבר תמך גם אבן בפעולה צבאית, משום שהעריך כי חל שינוי מהותי בעמדה האמריקנית. דיין כצפוי תבע פעולה מידית. בשלב זה הוכנסה לישיבה איגרתו של ג'ונסון והוקראה על ידי אבן. על פי עדויות מאוחרות של חלק מהנוכחים

בישיבה נתפסה האיגרת כמאכזבת ושלילית, ולא כמרמזת על הסכמה אמריקנית לפעולה ישראלית. אך אלון הבין כבר בזמן אמת את הרמזים שהיו טמונים בה וציין שהאיגרת מעידה שארצות-הברית מעדיפה שישראל היא שתפתור את המשבר. מיד לאחר שהוקראה האיגרת, פסק אשכול כי הגיעה העת להכריע על מלחמה.¹²²

120 אורן (לעיל, הערה 40), עמ' 196; הבר (לעיל, הערה 4), עמ' 216. אורן התבסס ככל הנראה על הבר, אך מאחר שבהערות השוליים שלו הזכיר מקורות רבים למגוון רחב של אירועים, קשה מאוד לעקוב אחר מקורותיו.

121 עמית (לעיל, הערה 9), עמ' 243.

122 מחלקת היסטוריה, 4 ביוני 1967, 1176/192/1974, א"צ; ישיבת ממשלת ישראל, 4 ביוני 1967, גה"מ, א-8164/5; דיין (לעיל, הערה 106), עמ' 429; עדות המזכיר הצבאי ליאור ראו: הבר (לעיל, הערה 4), עמ' 219; גלוסקא (לעיל, הערה 4), עמ' 392.

הודעת דובר צה"ל על פרוץ הקרבות בחזית הדרום, 5 ביוני 1967, בכתב ידו של משה דיין

ההחלטה הישראלית התבססה אם כן על שני יסודות – ההערכה שווינגטון מסכימה בלית ברירה לפעולה הישראלית הצפויה ומסקנת ממשלת ישראל כי הערוץ המדיני כשל, ושאינן מנוס מפעולה צבאית. בדיקת התהליכים שקדמו להחלטה מכרעת זו מעלה שאשכול פעל מחוסר בררה. בתחילת יוני לא הייתה בידי ישראל או ארצות-הברית שום דרך חלופית סבירה לפתרון המשבר, ודרכים שהוצעו במחלקת המדינה רק הגבירו את החשש הישראלי שהמשך ההמתנה עלול לעודד הצעות גרועות נוספות. לפיכך הכריעה ממשלת ישראל, למעט שני שרי מפ"ם ישראל ברזילי ומרדכי בנטוב, בעד יציאה לפעולה צבאית במועד שיקבעו אשכול ודיין.¹²³

בחירת ממשלת ישראל לצאת למלחמה רק לאחר מיצוי כל האפשרויות האחרות ובעיקר ההמתנה שווינגטון תגיע למסקנה דומה, מנעה הפעלת לחץ אמריקני על ישראל לאחר המלחמה (כבעשור הקודם). היא הובילה את ג'ונסון להצהיר, ב־19 ביוני 1967, שנסיגת ישראל משטחים שכבשה (ולא מהשטחים כולם) תהיה כרוכה בהפסקת מצב הלוחמה בין ישראל לשכנותיה ולא תתבצע כצעד חד-צדדי. שלושה חודשים לאחר מכן אימצה מועצת הביטחון של האו"ם נוסחה זו במסגרת החלטה 242.¹²⁴

בעקבות מלחמת ששת הימים התהדרקו יחסי ישראל-ארצות-הברית. התחזק מעמדה של ארצות-הברית בתור ספקית הנשק העיקרית של ישראל, תהליך שהובילו אשכול וג'ונסון כבר משנת 1965, משהובטחו לישראל טילי הוק, טנקים חדישים מסוג פטון ומטוסי תקיפה מסוג סקיייהוק.¹²⁵ בה בעת היו האמריקנים לבעלי בריתה החשובים והנאמנים ביותר של ישראל, ושווינגטון העניקה לישראל גיבוי מדיני ברור וכולט ומנעה את גינויה באו"ם ופשרות טריטוריאליות שלא היו לרוחה.¹²⁶ לאורך זמן התברר כי ההמתנה מורטת העצבים ל'אור ירוק' מן האמריקנים הייתה כדאית, גם אם במאי-יוני 1967 נדמתה לרבים בישראל כאות לחולשתה ולאזלת ידה של ממשלת אשכול.

123 ישיבת ממשלת ישראל, 4 ביוני 1967 (שם); דיין (שם); הכר (שם), עמ' 221.
 Resolution S/RES/ 242 (1967), Security Council, http://74.125.77.132/search?q=cache:k7iu7Sng_0of:domino.un.org/unispal
 Arms Problems in the Near East – Where We Stand', NA, Middle East Crisis 1967, Box 17, RG 59' 125
 תאריך או שם הכותב); למפרום וצורף (לעיל, הערה 34), עמ' 469-470.
 A.V. Patil, *The UN Veto in World Affairs, 1946-1990: A Complete Record and Case Histories of the Security Council's Veto*, Sarasota, Fla. 1992